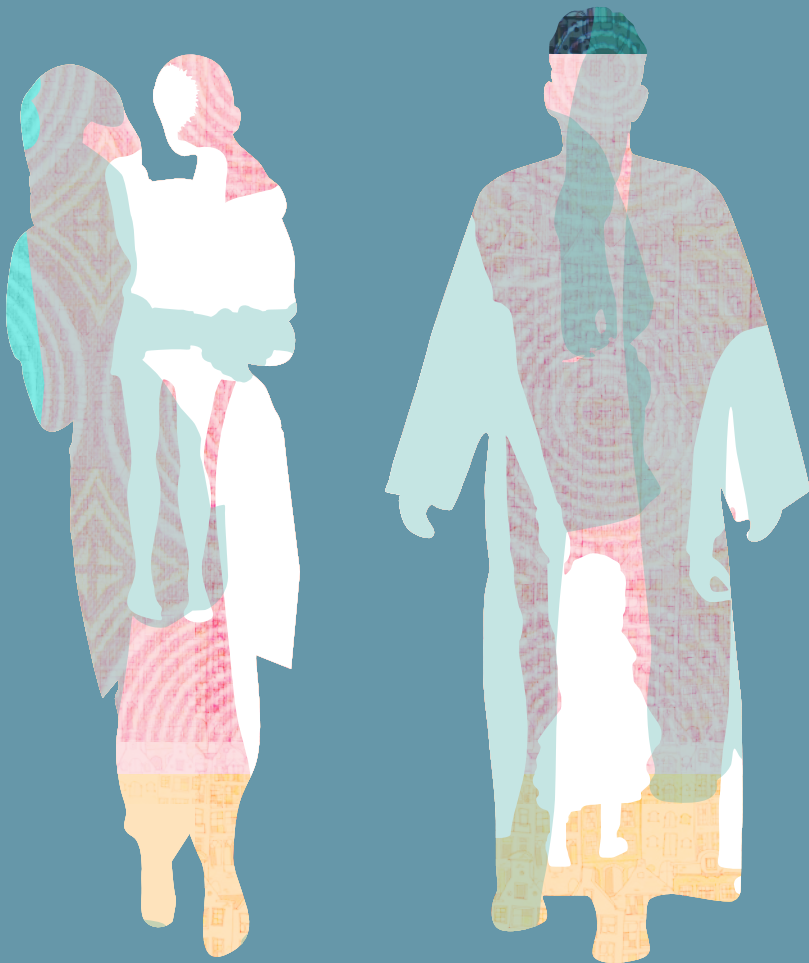

Thuisgevoel in Nederland

essaybundel

Thuisgevoel in Nederland

essaybundel

Korte introductie schrijvers

Kader Abdolah

Kader Abdolah is een Perzich-Nederlandse schrijver. In 1988 vestigde hij zich in Nederland. Kader Abdolah groeide op in een religieuze familie, in een streek waar de islam streng werd nagevolgd. Omdat hij hoopte ooit zijn betovergrootvader Qhaem Megham Ferahni na te volgen en schrijver te worden, verdiepte hij zich vanaf zijn twaalfde jaar in de Westerse literatuur. Hierdoor raakte hij ook geïnteresseerd in de Westerse samenleving.

Tom van der Meer

Tom van der Meer (1980) is hoogleraar Politicologie, in het bijzonder Legitimiteit, Ongelijkheid, en Burgerschap aan de Universiteit van Amsterdam. Hij doet onderzoek naar politiek vertrouwen, sociaal kapitaal, en electorale volatiliteit. Van der Meer is mede-oprichter en redacteur van het populaire weblog StukRoodVlees.nl, dat het actuele maatschappelijke debat voedt met inzichten uit politicologisch onderzoek. Daarnaast is hij co-directeur van het Nationaal Kiezersonderzoek en het Lokaal Kiezersonderzoek. In januari 2017 verschijnt van zijn hand het boek 'Niet de kiezer is gek' bij uitgeverij Spectrum.

Mounir Samuel

Mounir Samuel (1989) is een Egyptisch-Nederlandse politicoloog, opiniemaker en auteur. Hij schrijft ondermeer over sociale veranderingen en maatschappelijke revoluties voor de Groene Amsterdammer. www.mounirsamuel.nl

Gabriel van den Brink en Dick de Ruijter

Gabriël van den Brink (1950) studeerde filosofie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Hij promoveerde in 1995 op een historisch onderzoek naar de modernisering van het bestaan en deed vervolgens sociologisch onderzoek naar het moderne leven in Nederland. In 2005 volgde een benoeming als hoogleraar Maatschappelijke Bestuurskunde in Tilburg. Sinds zijn emeritaat in 2015 werkt hij als hoogleraar wijsbegeerte bij het instituut Ethos aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Dick de Ruijter (1955), is sociaal ondernemer, zelfstandig onderzoeker en publicist op het gebied van stedelijke culturele vraagstukken. Hij studeerde Cultuur- en Godsdienstpsychologie in Nijmegen (1984). In die stad was hij ook directeur van het politiek cultureel centrum O42 (tot 2001). Sindsdien werkt hij vanuit Rotterdam. Zie verder: www.dickderuijter.nl

Rodaan al Galidi

Rodaan Al Galidi is geboren in het zuiden van Irak. Na het voltooien van zijn studie bouwkundig ingenieur in Arbil, vluchtte hij voor het regime van Saddam Hoessein, zwierf jarenlang door Zuid Oost Azie en kwam in 1998 in Nederland aan. Na negen jaren asielpcedure kreeg hij uiteindelijk in 2007 een verblijfsvergunning. Gebaseerd op die periode in Nederlandse AZC's schreef hij de succesvolle roman 'Hoe ik talent voor het leven kreeg'. Daarnaast publiceerde hij de afgelopen jaren meerdere romans en verschillende dichtbundels in het Nederlands.

Naomi Ellemers

Naomi Ellemers is sociaal-psycholoog, en Universiteitshoogleraar bij de Universiteit Utrecht. Ze onderzoekt het gedrag van mensen in organisaties. Ellemers is lid van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW). Ze ontving voor haar werk diverse prijzen, waaronder de Spinozapremie - de hoogste wetenschappelijke onderscheiding in Nederland. Samen met Dick de Gilder schreef ze het boek 'Je werkt anders dan je denkt'.

Hans Boutellier

Hans Boutellier is wetenschappelijk directeur van het Verwey-Jonker Instituut. Hij is tevens hoogleraar Veiligheid & Veerkracht aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij houdt zich bezig met vraagstukken van criminaliteit en veiligheid, publieke moraal en integratie vanuit een bestuurlijk perspectief. Hij heeft vele publicaties op zijn naam waaronder enkele invloedrijke boeken zoals De veiligheidsutopie en De improvisatiemaatschappij. In zijn laatste studie Het seculiere experiment (2015) onderzoekt hij westerse waarden in radicale tijden. Het Verwey-Jonker Instituut vormt in samenwerking met Movisie het Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS), waarvan Boutellier de woordvoerder is.

Derek Otte

Derek Otte (Rotterdam, 1988) schrijft gedichten, draagt deze voor en geeft taalworkshops. Sinds 2013 is hij huisdichter bij radiozender FunX, waar hij wekelijks een poëtische nieuwscolumn heeft. Hij is als docent Spoken Word verbonden aan de Hogeschool Rotterdam en organiseert sinds 2012 het woordpodium Paginagroots in de Rotterdamse Schouwburg. In september 2015 debuteerde hij met zijn dichtbundel Regelgeving (Uitgeverij Rorschach).

Thuisgevoel in Nederland – de kracht van verbinding

Nederland is een land met een lange geschiedenis van migratie. Een land waarin mensen van verschillende herkomst hun toevlucht hebben gezocht en een nieuw thuis hebben gevonden. Internationale vergelijkingen laten zien dat Nederland een goed land is om in te leven, een welvarend land, en dat komt door de inzet van alle mensen die in Nederland wonen.

Tegelijkertijd zie ik spanningen en een tweedeling in onze samenleving. Een tweedeling tussen hen die verbinden en hen die verdelen. Deze scheidslijn snijdt dwars door onze samenleving heen en maakt geen onderscheid op basis van herkomst, opleiding, geloof en inkomen. Overal zijn er mensen die verdelen en mensen die verbinden.

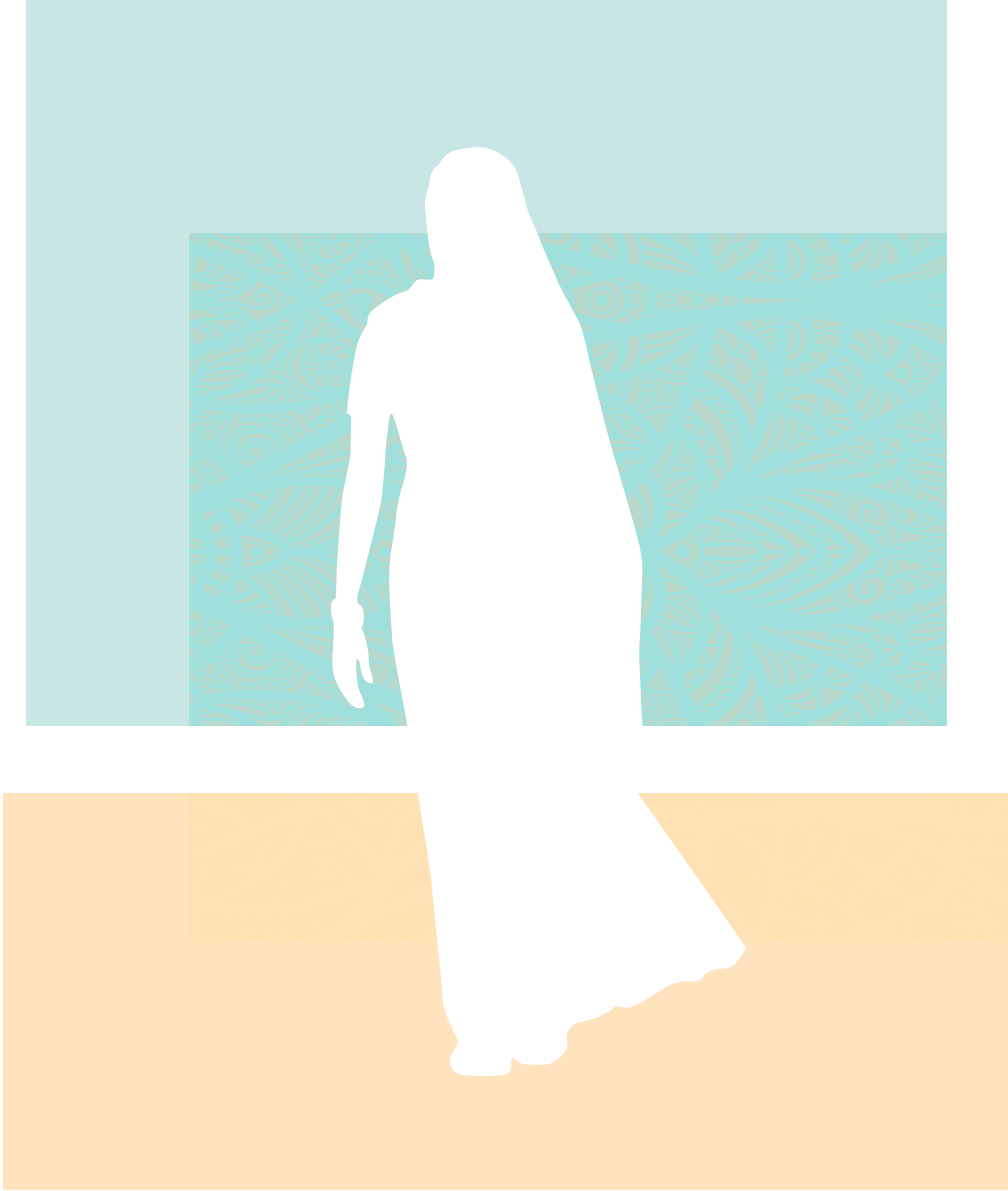
Deze scheidslijn veroorzaakt bij steeds meer mensen een gevoel van ongemak en roept nog wel eens de vraag op: 'mag ik wel zijn wie ik ben?' Sommigen voelen zich hier niet thuis of voelen zich niet welkom. Anderen herkennen in de huidige samenleving niet meer het Nederland waarin zij zijn opgegroeid, het Nederland van hun jeugd. De groepen delen het gevoel van ongemak en zijn op zoek naar een manier om met dit gevoel om te gaan.

Voor goede verbinding in de samenleving zijn alle schakels in de publieke ruimte nodig. Het maken van verbindingen begint met het leggen van contact, met het kennismaken met de ander. Hieruit kunnen spanningen ontstaan, zonder wrijving immers geen glans. Maar laten we deze spanningen gebruiken om dichterbij elkaar te komen. Om door middel van dialoog over deze spanningen met elkaar de verbinding aan te gaan en hierdoor te laten zien dat er contact is.

Verbinding in de samenleving vraagt naast contact ook om kennis en reflectie. Kennis van Nederland en de ander, reflectie op de eigen plek en eigen rol in de Nederlandse samenleving. Deze bundel is een uiting van reflectie door verschillende personen uit de Nederlandse samenleving. De bundel is bedoeld ter inspiratie en om aan te sporen om de verbinding met anderen op te zoeken.

Ik wens u veel leesplezier.

Afke van Rijn
directeur Samenleving en Integratie,
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

1

Ik zing dezelfde woorden Cohesie en verbinding

Kader Abdolah

Ik zing dezelfde woorden

Cohesie en verbinding

Tweeduizend jaar geleden woonde er bijna niemand in dit lage land. Toen kwamen de Romeinen en bouwden hun garnizoenen. Vervolgens kwamen de Duitse keizers. Er was nog geen sprake van Holland en de Hollanders. Veel later kreeg het land onder invloed van Karel de Grote een beetje structuur. Er was sprake van de Graaf van Holland, de hertog van Gelderland en de heer van Friesland. Rond 1200 kwamen geleidelijk de steden tot stand. De Herengracht van Amsterdam, de Dam, de Wallen, fietsenen fietspaden bestonden nog niet. De bevolking nam toe en het land, Holland, kwam overeind. Het zou niet lang duren tot het land geteisterd zou worden door oorlogen en natuurrampen, waarna eeuwen van geluk en glorie volgden.

Ik vroeg me altijd af wie de eerste vluchtelingen of immigranten waren die dit lage land binnen kwamen. Op zoek naar hen ging ik een dagje in het Rijksarchief van Den Haag zitten werken om me in hun verhaal te verdiepen.

Het was pas tijdens de Tachtigjarige Oorlog dat Nederland voor het eerst te maken kreeg met een grote stroom vluchtelingen. Spanje viel Antwerpen binnen in 1585 en wist het verzet in het zuiden van het land af te breken, waardoor zo'n tweehonderd-duizend Belgen naar Nederland vluchtten. Net als de Belgen namen de Duitsers ook altijd hun toevlucht in Nederland. Tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) vluchtten ze massaal naar Nederland. Ze namen net als de Belgen hun kennis en kapitaal mee en leverden een grote bijdrage aan de Nederlandse handel, politiek, wetenschap en techniek.

In 1914, tijdens de Duitse invasie in België, werd Nederland wederom overspoeld door Belgische vluchtelingen. Dit keer waren ze met een miljoen. In die tijd telde Nederland zes miljoen inwoners. Dat betekende een miljoen vluchtelingen op een bevolking van zes miljoen. Na de oorlog keerde het grootste deel van hen terug, maar naar schatting bleven er honderdduizend in Nederland achter.

Er was ook een periode waarin massaal jonge Duitse en Oostenrijkse vrouwen Nederland binnenkwamen. Ze werkten als dienstmeisjes en zochten naar hun geluk. VandiemassableverenderduizendeninNederlandachterwaarvanhetgrootstegedeeltemet Nederlandse mannen trouwde en een Nederlandse Nationaliteit kreeg. Waar zijn al die Duitsers die door de eeuwen heen Nederland binnen kwamen en nooit meer terugkeerden? Het is niet meer mogelijk om ze op straat te herkennen, ze zijn opgenomen en totaal geïntegreerd in Nederland. Ze zijn geen Duitsers meer, maar de V&D en de C&A.

Na Belgen en Duitsers waren de Franse Hugenoten aan de beurt. In 1685 vluchtten zo'n halfmiljoen Fransen hun land uit. Zij waren de calvinisten die door Lodewijk XIV waren verjaagd. Honderdduizenden van hen stroomden Nederland binnen. Rotterdam had toentertijd zo'n 35.000 inwoners, Den Haag 20.000 en de wereldstad Amsterdam 170.000. Er is 331 jaar sinds die tijd verstreken. Ik weet niet of er in die tijd mensen waren die hebben geroepen: 'Nederland is vol!' De Hugenoten kwamen en brachten innovaties in de textielindustrie, horlogevervaardiging, glasblazerijen en metaalwerklieden voor het gastland mee. Later leverden hun nakomelingen een sterke bijdrage aan de Nederlandse muziek, literatuur, dans en theater. Maar waar zijn die Hugenoten gebleven na drie eeuwen? Op zoek naar hen keek ik in de oude telefoongids van PTT die ik toevallig nog had. Tot mijn grote verbazing stonden ze in een lange rij op bladzijde 520: La Faille M. La Faille F.H. La Faille C. La Faille M. La Faille M.H. La Faille G. La Faille W. La Faille J.H. La Faille H.H. La Faille J.B.M. La Faille A.H.M. La faille S. L.M. La Faille J.W.M. La Faille. En tot mijn genoegen woont naast mij mijn buurvrouw Beatrice La Faillie. Beatrice, niet Beatrix, en betekent: de gezegende reiziger.

Eerder dan de Belgen, de Duitsers en de Hugenoten hadden de joden hun heil gezocht in Nederland. In 1492 toen de koning van Spanje de joden onder druk zette om katholiek te worden, vluchtten ze en masse het land uit. Een deel van hen wist zich later te vestigen in Amsterdam. Ze stichtten een synagoge en bleven er naast wonen. Ze werden duidelijk gediscrimineerd, daarom leidden ze voor een paar eeuwen een geïsoleerd bestaan in Nederland. Tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog vluchtten zo'n zeventig duizend joden vanuit Duitsland naar Nederland. De nakomelingen van al die joden bekleedden later de meest ambitieuze ambten in de Nederlandse samenleving en wisten een geweldige bijdrage te leveren aan de Nederlandse cultuur. Ik noem een paar namen die ik persoonlijk ken of kende: Ed van Thijn, die de burgemeester van alle Amsterdammers was, Hedy d'Ancona, die minister van Welzijn en Cultuur voor alle Nederlanders was, Moszkowicz, de advocaat voor rechts en links, Ischa Meijer en Hanneke Groenteman, de geliefde tv-presentatoren, Maurice de Hond, de spraakmakende opiniepeiler die haast de koers van de Nederlandse politiek bepaalt, Harry Mulisch, Leon de Winter, Tim Krabbé, Arnon Grunberg, de schrijvers die de Nederlandse literatuur wereldberoemd maakten. En dan Judith Herzberg, mijn geliefde dichteres.

Ik ken een gedicht van haar uit mijn hoofd waarin ze het proces van vlucht en immigratie in een bijzondere vorm gegoten heeft:

JIDDISH

Mijn vader zong de liedjes
die zijn moeder vroeger zong
later voor mij, die ze half verstond.

Ik zing dezelfde woorden weer
heimwee fladdert in mijn keel
heimwee naar wat ik heb.

Zing voor mijn kinderen
wat ik zelf niet versta
zodat zij later, later?

Voor de rozen verwelkt zijn
drinken wij al het bloemenwater.

Verdrietige intieme taal
het spijt me dat je in dit hoofd
verschrompelde.
Het heeft je niet meer nodig
maar het mist je wel.

En toen waren de jonge Italiaanse mannen aan de beurt die hun geluk in Nederland zochten, gevolgd door Spanjaarden die hun vaderland vanwege de terreur van de dictator Franco, en ook uit armoede, ontvluchtten. De Italianen en de Spanjaarden waren er nog toen Nederland door de massa Indiërs en Surinamers werd overspoeld. Zij leverden ook op hun beurt een stevig aandeel aan de Nederlandse politiek, literatuur en sport. Een aantal van hen die ik persoonlijk ken zijn: Schrijver Remco Campert, Acteur Thom Hoffman, schrijver en televisie presentator Adriaan van Dis, oud-minister Winnie Sorgdrager, schrijvers Louis Couperus en E. du Perron van wie ik al hun werken met veel plezier gelezen heb. En ook nog Geert Wilders. Lizzy van Leeuwen, de specialist in Nederlandse postkoloniale geschiedenis, zegt het volgende over hem: 'Zijn Indische familiegeschiedenis heeft grote invloed op zijn politieke ideologie.' Mooi toch. De cultuur, de taal en de gewoontes die de immigranten met zich meebrengen blijven de cultuur van het gastland sterk beïnvloeden.

Er was ook een tijd waarin Chinezen kwamen en in 1965 werd er een start gemaakt om Turkse en Marokkaanse gastarbeiders naar Nederland te halen. Ze kwamen om later terug te keren, maar ze gingen nooit terug. De gastarbeiders konden de Nederlandse taal niet onder knie krijgen, maar later leverden ze Ahmed Aboutaleb als burgemeester van Rotterdam en Khadija Arib als parlementsvoorzitter, en ook een reeks bijzondere schrijvers, bijvoorbeeld Abdelkader Benali die met zijn eigenzinnige proza de Nederlandse literatuur heeft verrijkt. En sinds 25 jaar stromen non-stop vluchtelingen uit het voormalige Joegoslavië, uit Somalië, Iran, Afghanistan en Irak het land binnen totdat de zee een 3-jarig Syrisch jongetje, genaamd Aylan Kurdi, op een strand in Turkije aanspoelde. In dezelfde tijd waren er miljoenen Syriërs op de vlucht en probeerden ze Europa binnen te komen.

Toen de Hugenoten naar Nederland vluchtten was alles anders. De tijden bewogen zich in de termen van licht en donker en seizoenen. Alles ging trager, en de seizoenen vorderden het proces van de immigratie. In die tijd was er geen sprake van verbinding en cohesie, er was nog minstens 300 jaar nodig voordat deze twee woorden geboren konden worden. Eerst dacht ik dat in onze tijd alles anders was, maar tot mijn vreugde zie ik dat de moderne tijden hun werk op dezelfde oude manier doen. De seizoenen komen en gaan en ze trekken zich niets aan van de mening van de Nederlanders.

Verbinding en cohesie zijn twee begrippen die in de afgelopen kwart eeuw door de media uit hun context zijn getrokken. Het zijn haast twee versleten woorden geworden die hun ware betekenis kwijt zijn geraakt. Ik heb natuurkunde gestuurd en veel scheikunde vakken gehad. Ik weet wat de oorspronkelijke betekenis van het woord cohesie is: cohesie is de onderlinge aantrekkingskracht tussen gelijke moleculen. Normaal is er een intermoleculaire kracht tussen de deeltjes werkzaam, waarbij ze elkaar aantrekken. Heden ontbreekt deze kracht tussen de verschillende groeperingen in Nederland. Maar het is een schijnvertoning, want die kracht is er wel degelijk en zet het proces van de verbinding geduldig door de jaren en eeuwen heen door. Een voorbeeld? Ik herhaal het. Vroom&Dreesmann, Clemens&August, Ahmed Aboutaleb, Harry Mulisch en noem maar op. Onder de Turken uit de cohesie zich vaak in de handel, wat zich vooral in de vorm van kebabzaken laat zien. Op het station van Rotterdam staat altijd een lange rij voor de Turkse doner kebab zaak, misschien het beste vertoon van verbinding in onze tijd.

Maar wat zijn mijn eigen ervaringen wat betreft verbinding? We kwamen met een groep van 35 mensen het land binnen. Gevlucht voor de oorlog en de terreur van de

ayatollahs. Maar we waren per ongeluk in een gelukkige tijd Nederland binnen gekomen. Want Nederland was nog niet 'vol'. We waren uit de chaos gevlucht en belandden opeens in een oase van rust in een opvangcentrum in Apeldoorn. Precies op de derde dag werden wij, oud en jong, man en vrouw, geleerde en analfabeet, schrijver en huisvrouw allemaal in een bus gezet en naar een school gestuurd om de Nederlandse taal te leren. 'Hallo, een goede morgen' riep jonge mooie Inge als onze eerste docent in de Nederlandse taal. 'Hallo, een goede morgen' riepen wij terug terwijl we nog niet konden geloven dat wij het waren die 'een goede morgen' riepen. Het was meteen een soort moleculaire verbinding.

Een maand later zaten wij, oud en jong, man en vrouw, geleerde en (ex) analfabeten achter de schoolbanken Jip en Janneke te lezen: 'Ik ga naar de zandbak, roept Janneke. 'Nee; 'zegt Jannekes moeder. 'Niet naar de zandbak. Het heeft geregend. Het zand is nat.' Van Jip en Janneke leerden we tientallen noodzakelijke Hollandse woordjes en we begonnen met die woorden verbinding te zoeken met iedereen om ons heen.

Drie maanden later werden wij verspreid over het land. We gingen in verschillende wijken wonen en hadden Nederlandse burens. En het was de allerbelangrijkste stap richting de integratie in de Nederlandse cultuur. Mijn eerste buurman lag op die zonnige dag naakt in zijn tuin. Zodra hij mij in de achtertuin zag staan, kwam hij overeind en gaf me een hand over de schutting en stelde zich voor. Hij was homo en we werden vrienden voor altijd. Hij was degene die mijn eerste Nederlandse verhalen met honderden foutjes nakeek. Een sterke literaire binding. Karin was mijn buurvrouw aan de linkerkant. Op dezelfde dag lag zij ook in haar eigen achtertuin te zonnebaden. Een paar weken later kwam zij met haar man en haar drie kinderen bij ons Perzisch eten. Daarna werden wij door de moeder, de vader, de tante, de grootmoeder, de grootvader van Karin uitgenodigd om alle Hollandse feesten samen te vieren. Een sterke familiale verbinding die nooit werd gebroken.

Cohesie is een onderlinge samenhang, en samenhang betekent: Affiniteit. Aansluiting. Connectie en een onderling verband. Maar intussen is er iets veranderd. Toen wij kwamen waren we vluchtelingen, immigranten en men was nieuwsgierig naar ons, maar na de aanslagen van 11 september 2001 heeft het proces een totaal andere wending genomen. Zij die na ons kwamen waren geen vluchtelingen meer, maar moslims, vreemdelingen die kwamen om de Nederlandse cultuur te 'versnipperen'.

We mogen bang zijn voor de veranderingen, maar Nederland is nooit een monocultuur geweest, al sinds de tijden van de Romeinen niet. Vreemdelingen zijn altijd dit land binnengekomen en ze hebben steeds iets moois aan de Nederlandse cultuur toegevoegd. Heden zijn er duizenden vluchtelingen met een islamitische achtergrond die bezig zijn om een nieuwe impuls aan de Nederlandse cultuur te geven. Ik wil het in deze tekst nadrukkelijk over twee dingen hebben. Eerst dit: Ik geloof in de geest van de koopman die dit land altijd bij elkaar heeft gehouden. Zij is sterker dan welke andere cultuur dan ook die de vreemdelingen met zich meebrengen. Deze oude geest waakt over de dijken, de weilanden, de zee, de rivieren, de bruggen, de koeien, de dorpen, de steden en de bewoners van dit land. Kortom, deze geest zet alles wat van buiten komt om naar eigen hand.

Ik heb een goed Amerikaans voorbeeld om het beter uit te leggen. Noor Tagouri is een Libanees-Amerikaanse journaliste, een mooie jonge moslima die een hijab draagt, maar ze stond vorige week in Playboy. Ze was de 'first-hijab wearing Muslim' die voor Playboy poseerde. Ze was dus een mooie jonge gelovige met een hoofdoek, maar de geest van 'the American dream' had haar naar zijn eigen hand gezet. Die vrouw had al sinds haar pubertijd de droom om ooit voor Playboy te poseren. Maar hoe? Nu stond ze daar, en Playboy wist duizenden extra exemplaren te verkopen. De mannen kochten deze speciale editie niet perse voor een naakt vrouwelijk lichaam, maar voor een nieuw lichaam. Amerika heeft de geest van 'the American dream', Nederland heeft de geest van de koopman. Wie in dit land bang voor de islam is, onderschat de kracht van de Nederlandse cultuur. Ik noemde de geest van de koopman, maar er is nog een andere alom bepalende kracht die de verbinding onder de bewoners bevordert. En dat is de Nederlandse taal.

Deze twee magische krachten zullen blijven waken zodat dit lage land voor altijd gezond en vitaal blijft. Kader Abdolah sprak in deze tekst met overtuiging zijn mening uit.

2

Als schildpadden in onze schulp? Over de 'Ziekte van Putnam'

Tom van der Meer

Als schildpadden in onze schulp? Over de 'Ziekte van Putnam'

De ophef was groot in de zomer van 2007. De Amerikaanse politicoloog Robert Putnam schreef in NRC Handelsblad een groot opiniestuk over de verontrustende uitkomsten van zijn onderzoek naar de sociale cohesie in etnisch diverse gemeenschappen. Hij concludeerde:

"Hoe groter de etnische diversiteit onder mensen, des te groter het onderling wantrouwen. (...) In etnisch diverse gemeenschappen zijn mensen geneigd in hun schulp te kruipen. Het onderlinge vertrouwen is laag, net als veel andere vormen van sociaal kapitaal. (...) Diversiteit lijkt van ons, in ieder geval op de korte termijn, allemaal schildpadden te maken die in hun schulp kruipen. (...) Steeds kwamen we tot dezelfde conclusie: etnische diversiteit is de factor die het meest wordt geassocieerd met sociaal isolement. We hebben ditzelfde patroon bevestigd gezien onder zowel rijk als arm, blank als niet-blank, progressief als conservatief."

De conclusie van Putnam was bijzonder verontrustend. Het wonen in een etnisch diverse gemeenschap zou niet alleen de belangrijkste factor zijn die de sociale samenhang ondermijnt; dat schadelijke effect zou bovendien universeel zijn. Volgens Putnam ondermijnt de etnische diversiteit van een gemeenschap allerlei vormen van vertrouwen en burgerparticipatie, zowel tussen als binnen (etnische) groepen. Als deze conclusie klopt, plaatst het serieuze vraagtekens bij het idee van de multiculturele samenleving. We zouden het huisvestingsbeleid, het wijkenbeleid, het immigratiebeleid en het vluchtelingenbeleid moeten heroverwegen.

Putnam was zich daarvan uiteraard bewust en is niet over één nacht ijs gegaan. Hij baseerde zich op onderzoek dat hij in voorgaande jaren had uitgewerkt en gepresenteerd in een lezing die uiteindelijk was gepubliceerd in het academische tijdschrift *Scandinavian Political Studies*. Putnam gaf zijn bevinding de naam *constrict theory*, hoewel het nauwelijks een theorie genoemd kan worden. Hij introduceerde zijn stelling letterlijk als een logisch mogelijke uitkomst, zonder daarbij te specificeren hoe die uitkomst tot stand zou kunnen komen. Op welke manier zou het leven in een etnisch diverse buurt schadelijk zijn voor uiteenlopende maatschappelijke bindingen, van het vertrouwen in onze directe burens tot het vrijwilligerswerk dat we doen binnen het verenigingsleven? Waarom zou diversiteit zowel het vertrouwen tussen etnische groepen schaden als het vertrouwen in de eigen groep? Langs welk mechanisme zou diversiteit ondermijnend werken op zowel de meerderheid als de minderheid? Putnam liet dat over aan latere onderzoekers.

Desondanks sloegen de conclusies van Putnam internationaal in als een bom. In Nederland werd het onderzoek breed opgepikt door wetenschappers, journalisten en beleidsmakers. Kranten wijdden in de zomer van 2007 meerdere pagina's aan de constrict claim, andere kranten volgden. Diezelfde zomer al sprak SER-voorzitter Alexander Rinnooy Kan in Zomergasten zijn bezorgdheid uit over wat hij 'de ziekte van Putnam' noemde. In de volgende jaren zou het onderzoek opduiken in allerlei beleidsdocumenten, waaronder de Miljoenennota van 2008 en departementale stukken over Wijkenbeleid, over Radicalisering, en over Volksgezondheid en Zorg. Politiek commentatoren als Syb Wymia (in Elsevier), Thierry Baudet (in NRC) en Joost Niemöller (in zijn boek 'Het Immigratietaboe') namen stelling tegen multiculturalisme of immigratie met expliciete verwijzing naar de conclusies van Putnam. Nog vorig jaar, in 2015, werd Putnams onderzoek aangehaald door publicist en hoogleraar Paul Scheffer in zijn NRC-artikel 'De exodus en ons geweten'.

De gretigheid waarmee Putnams constrict claim werd overgenomen is opmerkelijk. Niet alleen richtte Putnams onderzoek zich immers slechts op een enkel, tamelijk uitzonderlijk land (de Verenigde Staten), ook was het maar een enkele studie. En in de wetenschap geldt: één studie is geen studie. (Een regel die overigens ook zou moeten gelden voor beleidsmakers, journalisten en commentatoren, maar dat terzijde). Gericht onderzoek naar de stelling van Putnam ontbrak in de zomer van 2007, niet alleen in Nederland maar ook in de ons omliggende landen. Dat zou snel veranderen. Grote stellingen vragen om groot bewijs, en de constrict claim was ontegenzeggelijk een grote stelling. Het bewijs dat Putnam in zijn onderzoek aanleverde was echter bijzonder matig. Zijn wetenschappelijke bijdrage in Scandinavian Political Studies schermde wat met beschrijvende statistieken, maar bevatte slechts één analyse waarin hij zijn stelling daadwerkelijk toetste. Die toets was gebaseerd op een achterhaalde methode. Bovendien bleek dat etnische diversiteit zelfs in Putnams eigen analyse niet de belangrijkste verklaring was voor isolement zoals hij in NRC Handelsblad had geschreven. Geordend naar de sterkte van het verband was etnische diversiteit hoogstens de tiende verklaring; en zelfs dat was een overschatting. Daarom stortten politicologen, sociologen, criminologen, psychologen en economen zich massaal op de stelling van Putnam. Vele tientallen onderzoekers van over de hele wereld besloten de stelling te hertoetsen in hun land. De uitkomsten daarvan waren ontvullend. Zo'n dertig procent van de onderzoeken vond bewijs voor Putnams constrict claim. Een andere dertig procent kwam tot de conclusie dat die constrict claim volledig verworpen moet worden. En circa veertig procent kwam tot gemengd bewijs. Dit was een ware kakofonie. Alleen al in Nederland zagen we in het afgelopen decennium tot meer dan tien van zulke toetsen. De geldigheid van de

ziekte van Putnam werd getoetst door Nederlandse onderzoekers aan universiteiten in Amsterdam, Florence, Nijmegen en Utrecht, door het Sociaal en Cultureel Planbureau en door het Centraal Bureau voor de Statistiek. Die onderzoeken verschenen in toonaangevende nationale en internationale academische tijdschriften. Maar de conclusies leken ook hier alle kanten op te wijzen. Die kakofonie aan uitkomsten was niet zo vreemd. Ze werden niet of nauwelijks gestructureerd door een serieuze, gelaagde theorie die vorm zou kunnen geven aan de voorwaarden waaronder mensen in hun schulp zouden kruipen. Er was niet eens overeenstemming hoe diversiteit te meten: Amerikanen keken naar ras, Canadezen naar zichtbare minderheden, Duitsers naar nationaliteit, en Nederlanders naar afkomst van niet-westerse allochtonen.

Maar achter die schijnbare chaos gingen patronen schuil. In de afgelopen jaren verschenen verschillende overzichtsstudies om die bloot te leggen. Met Jochem Tolsma (Radboud Universiteit Nijmegen) schreef ik zo'n overzichtsstudie voor de *Annual Review of Sociology*. Wij ontdekten drie patronen. Ten eerste is er maar één aspect van de sociale cohesie waarvoor tamelijk consistent bewijs bestaat dat de constrict claim steunt. In etnisch gemengde buurten is het vertrouwen in buurtgenoten wat lager, en onderhouden buurtgenoten minder contacten. Maar het wonen in een etnisch gemengde buurt heeft geen invloed op vormen van vertrouwen die de buurt ontstijgen, op vriendschappen, op het verenigingsleven, op vrijwilligerswerk, of op informele hulp. Ten tweede is het vertrouwen tussen etnische groepen over het algemeen niet kleiner maar juist groter in etnisch gemengde buurten. Ten derde is er meer bewijs voor de constrict claim in de Verenigde Staten dan daarbuiten. In Nederland, Canada, Australië, het Verenigd Koninkrijk en andere landen blijven eventuele schadelijke effecten van diversiteit grotendeels beperkt tot vertrouwen en contacten binnen de buurt, in de Verenigde Staten niet. Waarom de Verenigde Staten zo afwijken is niet duidelijk. We kunnen alleen maar speculeren of het verband houdt met de raciale geschiedenis of de grote segregatie.

De verschillende overzichtsstudies wisten het bredere publiek echter niet te bereiken. In het maatschappelijke debat bleef de ziekte van Putnam onaangetast. Pas na een replicatie van het oorspronkelijke onderzoek begon het besef door te dringen dat de constrict claim misschien niet klopte. De Amerikaanse sociologen Maria Abascal (Princeton) en Delia Baldassarri (Universiteit van New York) hebben de onderzoeksdata van Robert Putnam opnieuw geanalyseerd. Hun conclusie: Putnam heeft een fout gemaakt in zijn analyse. Zodra die fout wordt gecorrigeerd, verdwijnt het effect dat hij oorspronkelijk vond. Alleen het vertrouwen in de burens blijft lager in etnisch gemengde buurten, toont ook de replicatie van Abascal en Baldassarri.

De uitkomsten van de replicatie waren met het oog op de eerdere overzichtsstudies nauwelijks schokkend voor onderzoekers in het veld. Maar anders dan de overzichtsstudies wist de replicatie wel degelijk het publieke debat te bereiken; in Nederland via een uitvoerig stuk in de Volkskrant.

Bijna tien jaar na de eerste ophef over de ziekte van Putnam kunnen we nu eindelijk de balans opmaken. Het onderzoek naar de constrict claim is een voorbeeld van wetenschap die werkt. De spraakmakende stelling van Putnam werd vele tientallen keren hertoetst in wisselende contexten. Vervolgens verschenen overzichtsstudies die orde schiepen in de kakofonie van bevindingen. Uiteindelijk werden de oorspronkelijke data opnieuw geanalyseerd in een poging de oorspronkelijke bevindingen te repliceren. De uitkomsten van de oorspronkelijke studie (althans, het getoonde empirische bewijs daarin), de overzichtsstudies, en de replicatie bleken opvallend goed op elkaar aan te sluiten. Dit was geen junk science maar wetenschap volgens het boekje. Wat fout ging, is dat beleidsmakers en commentatoren veel te snel aanhaakten op de breed uitgemeten conclusie van Putnam. Eén studie is geen studie; grote stellingen vereisen groot bewijs. Putnams conclusie werd echter beschouwd als een vaststaand feit. Zo had de Volkskrant in het najaar van 2008 nog zonder enige terughoudendheid geschreven: "Putnam stelde het onomstotelijk wetenschappelijk vast." Eén enkele imperfecte studie over de Verenigde Staten werd wereldwijd gebruikt om beleid te legitimeren of om te vormen. Tot op de dag van vandaag is 'de ziekte van Putnam' bekender dan de weerlegging ervan.

De belangrijkste les is daarom dat beleidsmakers zich meer zouden moeten richten op overzichtsstudies en niet blind moeten varen op individuele studies, zelfs niet – of beter: juist niet – wanneer die schokkende bevindingen bevat. Toch zijn er ook inhoudelijke lessen te trekken. Het aanpakken van de etnische samenstelling van wijken en buurten is niet het meest voor de hand liggende aanknopingspunt om de sociale samenhang te stimuleren. Weliswaar hebben mensen die leven in een etnisch gemengde buurt minder contact met en vertrouwen in hun buren, maar dat is normaal menselijk gedrag. *Birds of a feather flock together*. De meesten van ons hebben een bewuste of onbewuste voorkeur voor mensen die op onszelf lijken. Als ik buren heb die minder op mij lijken qua levensfase, opleidingsniveau of lifestyle, zal ik minder snel contact met ze onderhouden en de voorkeur geven aan alternatieve contacten. Maar dit effect van etnische diversiteit is betrekkelijk klein en blijft beperkt tot de buurt zelf. Een algemeen isolement of wantrouwen als gevolg van etnische menging valt zeker in Nederland niet te bespeuren. De ziekte van Putnam blijkt niet veel meer dan kuchje of een verkoudheid. Als we dan toch het wijkenbeleid willen

gebruiken om de sociale samenhang te versterken, zijn er kansrijkere manieren. Zorg voor gedeelde publieke voorzieningen waar inwoners met elkaar in contact komen. Zet in op laagdrempelige publieke voorzieningen als wijkbibliotheken, kinderboerderijen, speeltuinen, buurtwinkels, en parken. Zulke publieke voorzieningen maken de vluchtige, informele contacten mogelijk die uiteindelijk leiden tot wederzijds vertrouwen tussen etnische groepen. De effectiviteit van zulk beleid kent steviger bewijs. Het sluit naadloos aan bij de zogeheten contact theorie, die – anders dan de constrict claim van Putnam – wel degelijk wordt ondersteund door honderden analyses en uitvoerige overzichtsstudies.

Het is überhaupt twijfelachtig dat het wijkenbeleid het meest geschikte aanknopingspunt is om de sociale samenhang te beïnvloeden. Steevast blijkt de samenstelling van de buurt maar in beperkte mate verband te houden met het vertrouwen en de contacten van de inwoners. Onze houdingen en gedragingen zijn al voor een belangrijk deel gevormd voordat we in een nieuwe buurt gaan wonen. Ze worden gevormd door de familie waarin we opgroeien, door de school die we bezoeken, door de vrienden die we hebben, door de media die we volgen. Achterstandsposities en segregatie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt zijn aanzienlijk belangrijker bronnen van sociaal isolement dan de etnische samenstelling van de wijk of buurt waar men leeft. Wie via overheidsbeleid de sociale samenhang wil versterken of het wederzijds vertrouwen tussen groepen in de samenleving wil vergroten, moet daarom eerder investeren in mensen dan investeren in de etnische samenstelling van de buurt of wijk waar zij wonen.

3

Van “ik houd van Holland”
naar “wij zijn Nederland”

Mounir Samuel

Van "ik houd van Holland" naar "wij zijn Nederland"

Vier uur lang loop ik in een lange, trage stoet door de straten van Amsterdam. Af en toe barst er een luid gejoel of geklap los. "Iedereen is van de wereld en de wereld is van iedereen!" zingt men zonder de verdere tekst te kennen. De strofe wordt ritmisch herhaald, maar ketst hol tegen de zwijgende muren van de stille onbeweeglijke straten af.

"Het is wel erg wit hè?" hoor ik om me heen. "Waar zijn de hoofddoekjes nou?" Twee uitspraken die precies laten zien waar het in de samenleving misgaat. Nederland kijkt in kleur. En reduceert mensen tot één-dimensionale groep-identiteiten. Hoofddoekjes, als synoniem voor moslims die verplicht zijn bij ieder publieke gebeurtenis hun beste gezicht te laten zien. Dat er overigens heel veel moslims zonder hoofddoek meelopen, weet men niet, omdat men het niet ziet. On-gehoofddoekte moslima's passen immers niet in het profiel zoals dat in de media wordt voorgeschoteld. "Hoe was het?" willen mijn bi-culturele en islamitische vrienden later weten. Ze zijn maatschappelijk geëngageerd, discussiëren dagelijks over het nieuws - omdat zij het zijn over wie de krantenkoppen dagelijks schreeuwen - maar weigerden mee te lopen, bang om een evenement te steunen dat slechts het beeld bevestigt dat het allemaal wel meevalt.

"Ik ben zo klaar met die zelf-ingenomenheid: oh wat zijn we toch tolerant in dit geweldige Nederland, kijk ons lopen, kijk ons toch ruimdenkend zijn," zegt een Iraans-Nederlandse vriendin. "Het is echt genoeg geweest." De organisatie lijkt er al net zo over te denken. Want ja, de parade mag dan een positief feestje zijn, de aanleiding stemt weinig vrolijk. "Puur omdat u hier nu vandaag meegelopen hebt, betekent niet dat u gewoon weer kan terugkeren naar uw leven met witte privileges en denken dat het allemaal wel goed zit, dat u niet racistisch bent," spreekt dichter en anti-Zwarte Piet-activist Jerry Afriyie in een vlijmscherpe speech bij eindhalte Museumplein.

Het is pijnlijk om te zien dat zelfs een symbolische eerste stap, wat het begin zou moeten zijn van een nationale beweging, zoveel spanning en verzet oproept bij feitelijk iedere bevolkingsgroep. Niet alleen waren de media er als de kippen bij de intenties achter de parade onderuit te halen; van rechtse-populisten tot anti-racismeactivisten vielen in de grofste bewoordingen op sociale media over het evenement heen. Liep in Finland bij een soortgelijke parade de premier voorop, de Nederlandse politiek hield zich zoals gewoonlijk doof-stom en was nagenoeg onzichtbaar. En tegelijk was daar toch een optocht zoals Amsterdam het in geen jaren gezien heeft. Eindelijk beweging. Eindelijk de zwijgende meerderheid die zich laat zien en

horen. In dat opzicht was het misschien juist wel goed dat de parade zo “wit” was. Het zijn immers niet de moslims, of gekleurde Nederlanders die de media en politiek in rechts-populistische handen hebben laten vallen. Het was de zwijgende meerderheid die toestond hoe discriminatie en racisme publiek goed werd. De luidste kelen alles maar mochten vinden, zeggen en schreeuwen en de radicale gedachten van één gemeengoed van allen werd. Racisme en discriminatie zijn niet nieuw. De Gouden Eeuw is een netto-product van onderdrukking, kolonialisme en Apartheid. Maar de gevolgen van de sluimerende restanten daarvan in een samenleving waar de werkelijkheid van de straat haaks op de fictie van de staat staat, wordt steeds pijnlijker zichtbaarder.

Silvana Simons die hoegenaamd uitgezwaaid wordt op 6 december, omdat ze zich uitspreekt over het seksisme en racisme in Nederland. Haar gelijk werd direct bewezen. Naar aanleiding van haar uitspraken werd ze op sociale media een Jankneger, aandachtshoer, Zwarte Piet, Zeurpiet, Klaagpiet, Kutpiet, landverrader, kutwijf, sloerie, vieze teringhoer, zwarte doos, negermongool en aap genoemd. En dat was nog maar het begin. “Zwarte Piet.” “Aap.” Spreekkoren langs het voetbalveld. Scheldwoorden in de metro en tram.

“Er lijkt een groeiend aantal zwarte Nederlanders te zijn dat er de grap niet van inziet. En als ze er over beginnen worden ze zo hard aangepakt over hun onbegrip voor onze onschuldige traditie, dat ze alleen maar in hun vermoeden bevestigd worden,” schreef Van Muiswinkel (voormalig Hoofdpiet) drie jaar geleden in NRC Handelsblad. Dat vermoeden is allang veranderd in een pijnlijke waarheid. En de traditie heeft niet alleen haar laatste hoegenaamde onschuld verloren, de Nederlandse samenleving is haar hoegenaamde onschuld in haar geheel kwijtgeraakt.

Eind-mei 2016. Drie gekleurde kinderen in de leeftijd van zes tot negen gaan huppelend over de Bos en Lommerweg. Ze zingen: “Zwarte Piet, wiede-wiede-wiet, je hoort hem wel, maar ik ben hem niet!” Waarop de oudste er hard overheen schreeuwt: “En hij bestaat straks ook niet!” De scholen zijn net uit. Hun zingen, klinkt als scanderen. De kinderen moeten hun eigen clubje op het schoolplein hebben gevormd, zoals die zich overal in de pauzes formeert. Wit bij wit. Kleur bij kleur. Hoofddoek bij hoofddoek. Jongens bij jongens. Meisjes bij meisjes. Ook weer opgesplitst naar subgroep. De etnische onderverdeling van de befaamde Netflix-serie “Orange is the New Black” lijkt het nieuwe Nede landse oranje. Lijkt, ja. Want er begint een nieuw wij-zij kloof te ontstaan. Niet zozeer tussen de moslim en de niet-moslim, zwart en wit, maar tussen wij en de Nederlander. Wij – iedere Turkse-, Marokkaanse-, bi-cul-

turele, half-bloedige, semi-gekleurde, Aziatische-, Afro-Nederlandse, Indo-, Moluks-, Hindoestaans-, Creools-, vluchteling- of migrantenkind, mix van iets met nog iets – versus de Tata. Straattaal voor aardappelhoofd; de witte Hollander of kaaskop dus. Het is een omgekeerde reflex op het hardnekkige wij-zij denken, dat nooit uit de samenleving is weggeweest maar steeds uitgesprokener en agressiever wordt.

Deze ontwikkeling beperkt zich niet tot het schoolplein, maar dringt tot de hoogste intellectuele kringen door én begint steeds vroeger. Dus de licht-gekleurde Turks-Nederlandse gymnasiaste uit Amsterdam – tot voor kort nauwelijks te onderscheiden van haar blonde medestudentes – hokt na haar zeventiende levensjaar nog slechts met andere bi-culturele studenten en gaat zich opeens Turks noemen (en zwart). “Er was een moment, tijdens een studentenborrel,” vertelt ze mij, “Dat ik me realiseerde dat niemand doorhad dat ik Turks was. Dat ik zo goed was geassimileerd dat Nederlanders in mij een van hen zagen. Dat ik vriendschappen had, geaccepteerd was en werd toegelaten juist omdat ik was zoals zij. Maar ik ben hen niet. Feitelijk weten ze niets over mijn leven. Zo heb ik de weg terug naar mijn Turkse wortels gevonden.” Of denk aan de succesvolle Marokkaanse leerlingen van het tweetalig-VWO in Amersfoort, die na de zomervakantie tussen het derde en vierde schooljaar opeens hun ABN hebben ingewisseld voor een dik aangezet “wallahi ik sweer je”.

“Het was zo vreemd,” vertelt een Hollandse vriend. “Ze spraken accentloos, vlekkeloos, deden gewoon normaal mee en opeens waren ze straatjongens met een soort nep slang dat echt niemand spreekt. Ze lagen meteen uit de groep. Niemand begreep het. Waarom moesten ze nou anders zijn?” Dat deze leerlingen zich misschien juist verstikt voelden en zich daarom afzetten tegen die witte-monocultuur vind hij onbegrijpelijk.

Het is een vreemde paradox; in een land waar je enerzijds voortdurend kleur moet bekennen en stelselmatig op religie, ras of roots wordt aangesproken, wordt je anderzijds – als je goed je best doet – als één der gelijken gezien en je juist iedere kleur en afwijkende afkomst ontzegd. “Maar jij bent anders,” zegt men dan. Of: “Maar jij bent één van ons.” Zo was ik als Monique een keurig Hollands meisje. Nu ik in mannelijke vorm door het leven ga en Mounir heet ben ik opeens niet zo keurig en Hollands meer. “Waarom verraad je je land en cultuur en kies je een (zo’n achterlijke) Arabische naam?” wordt mij regelmatig gevraagd. In transitie gaan is één ding, maar ongewild ben ik met mijn naamsverandering ook een culturele transformatie aan het ondergaan. Muntthee drinken met een Zaanse vriendin. Zij blond als maar zijn kan, zit aan het bier. Dan opeens ontschiet mij, wijzend op het bos muntblad:

“Jullie Nederlanders weten echt niet hoe jullie thee moeten maken, jullie denken dat er een halve tuin in moet.” Mijn vriendin kijkt beledigd noch verbaasd. “Tja, dat zal jij ons toch moeten leren gap. Wij hebben daar gewoon geen kaas van gegeten.” De wederzijdse vanzelfsprekendheid choqueert mij. Wij-zij. Jullie Nederlanders. Ik zou haast vergeten dat mijn moeder gewoon in Schiedam is geboren, dat mijn oma als oorlogskind op een boerderij in Hoornaar overwinterde, dat mijn overgrootouders Joden in de kelder hadden en “oude opa” nog afgevoerd werd naar een Duits werkkamp.

De afschaffing van het slavemij-festival Kiti Koti kon niet actueler vorig jaar. De raciale spanningen in de Verenigde Staten en het luide publieke debat daar vindt veel weerklank in de Afro-Nederlandse gemeenschap. Luidt wordt er om handtekeningen tegen afschaffing van Zwarte Piet in het Amsterdamse Sinterklaasfeest geschreeuwd. Tussen de activisten staan Turkse- en Marokkaanse-Nederlanders gebroederlijk naast Surinamers. Ik word her en der op de schouder geklopt. “Respect swa.” “Goed bezig.” In de Mac Donald’s bij het bestellen van een oer-Hollandse Mac Krokot krijg ik een high five van een Afro-Nederlandse medeklant. “Jij komt op voor ons volk. Door te zijn wie je bent, geef je ons een stem.”

De blinde islamofobie, Mokrohaat (juist ook tegen hen die niet eens Marokkaans zijn) en Zwarte Pieten-tirade hebben bevolkingsgroepen bij elkaar gebracht die tot voor kort weinig tot niets van elkaar wilden weten. De een dimensionale identiteitspolitiek zoals deze sinds 9/11 in Noordwest-Europa en zeker Nederland wordt gevoerd heeft diepe kloven in de samenleving doen ontstaan. Tweede en derde generatiegenoten grijpen niet alleen massaal terug naar hun afwijkende etnische roots, maar in het geval van moslims ook naar hun religie met mogelijke radicalisering als gevaarlijk uiterste. Hierin spelen populistische politici en de media een sleutelrol. In plaats van verbinding, ligt er een constante nadruk op spanning en onderscheid. Zo is er een collectief onbehagen ontstaan. Een onbehagen die door de witte Nederlander bij monde van rechtse politici al vijftien jaar luid geventileerd wordt, maar die door gebrek aan organisatie en hechtheid in gekleurde vorm stil bleef. Simons is het echter niet alleen zat. Wij zijn het allemaal zat. De etnisch-religieuze kloven worden steeds kleiner, de bruggen steeds korter. De islamitische-Nederlander en de gekleurde-Nederlander beginnen hun onderscheidende identiteit steeds sterker te omarmen en zich in hun collectieve wanhoop en afkeer van het dominante witte xenofobe, racistische en islamofobe concours te verenigen. Tijdens het White Privilege-debat in Pakhuis De Zwijger, loopt het gebrek aan kleur in de media en de stereotypering van de “gekleurde” medemens naadloos over in een verhit debat of wij – in dit geval de

moslim en Marokkaan – niet beter uit Nederland kunnen vertrekken. De stampvolle zeer gemaleerde zaal met haast evenveel moslims als Afro-Nederlanders, reageert geëmotioneerd. Onder alle grote woorden en uiteenlopende opinies – of wij ons eigen succes moeten maken, of toch echt door plafonds van gewapend beton worden geremd bijvoorbeeld – gaat een diepe pijn schuil. “Ik voel me niet meer thuis,” herhaalt men telkens weer. “Dit land is mijn land niet meer.” Tijdens spreekbeurten in PKN-kerken in Zwolle of Dokkum zie ik eenzelfde angst en pijn. “Is Nederland rijp voor een burgeroorlog?” wordt me herhaaldelijk door wit publiek gevraagd. Nee, rijp voor een burgeroorlog is Nederland zeker niet. Rijp voor radicale verandering wel.

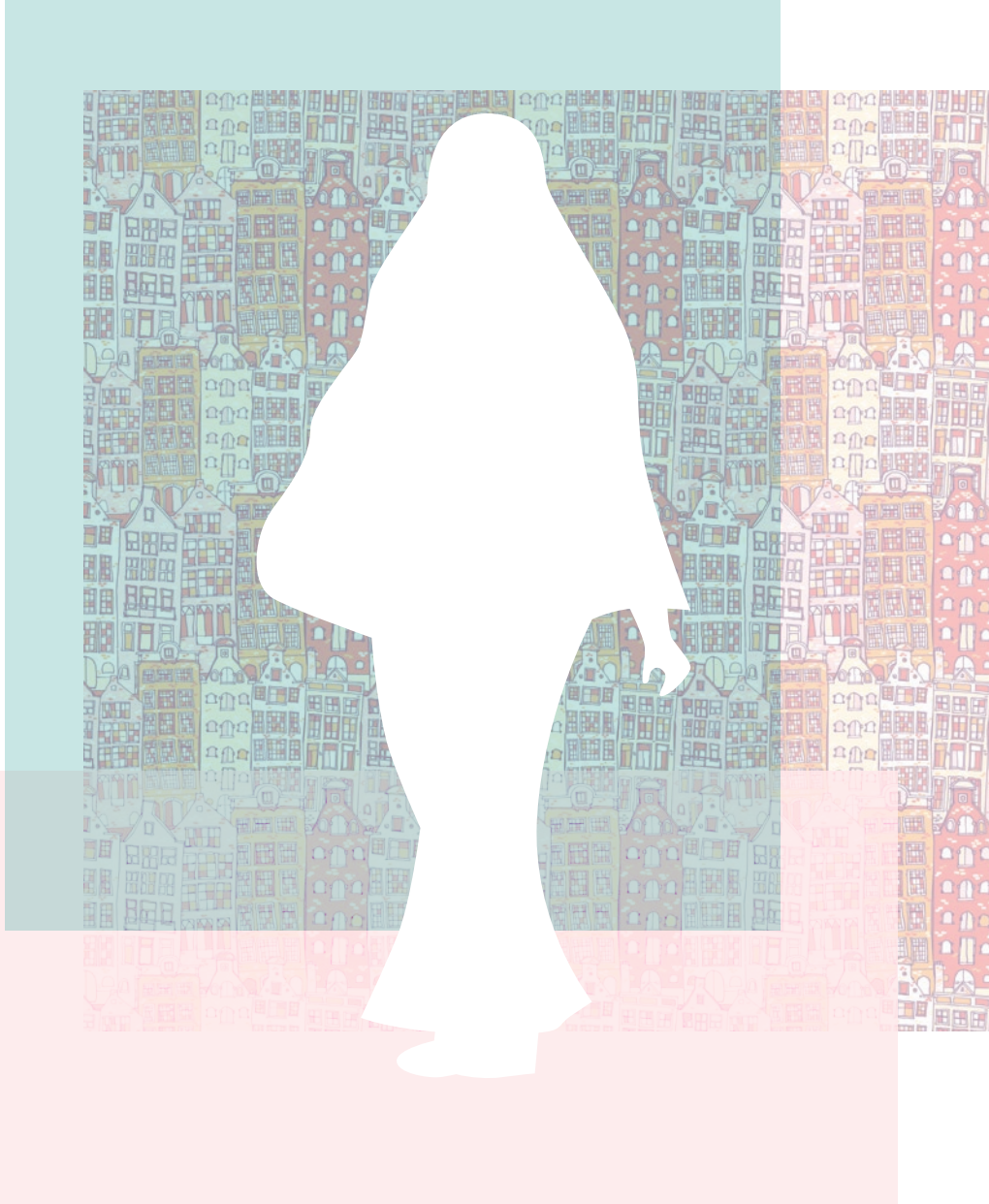
Vijftien jaar na de aanslagen die de wereld op z’n kop zette en de afschaffing van de multiculturele samenleving is het de gevestigde politieke orde nog steeds niet gelukt een brug naar de verschillende delen van de samenleving te slaan – of beter; haar te representeren.

Met moeite vinden partijen gekleurde gezichten voor op de kieslijst. Nauwkeurig op basis van progressief gedachtegoed en partijlijn uitgezocht, functioneren zij slechts als stemmentrekkers, niet als daadwerkelijke volksvertegenwoordigers voor hedendaags Nederland. Daarin wordt in het oude groepsdenken gedacht. Dus een Turkse-Nederlander voor de Turkse stem en een Marokkaans voor de Marokkaanse. Zelfs wanneer er dan een bijzondere stap wordt gezet, zoals het Kamer-voorzitterschap van Arib, levert dit zo’n strijd op, dat de overwinning een bittere nasmaak achterlaat. Als het voorzitter-debat iets liet zien, dan was het wel dat er geen plaats is voor dubbele nationaliteiten in Nederland en dat zelfs een tweede of derde generatie politica, niet alleen door populistische tegenstanders maar ook door de media categorisch etnisch wordt geprofileerd.

De huidige regering laat de samenleving botsen en barsten. De Zwarte Pieten-kwestie wordt afgeschoven naar lokaal bestuur. Over exorbitant politie-optreden zoals bij de dood van Mitch Henriquez bij zijn arrestatie in Den Haag, ongeamkeklijk gezwegen. De aanhoudkwestie van de succesvolle repper Typhoon als “vervelend” afgedaan. De rechtse-vingerliik-premier is er alleen voor zijn eigen achterban.

Ondertussen worden wij en de Tata voortdurend tegen elkaar uitgespeeld en opgezet. Maar de wij en zij wonen beiden in mij, zoals ze in alle gekleurde Nederlanders en oud-migranten schuilen. Er bestaat geen monocultuur van één dimensionale identiteiten. De uitdaging is en blijft om onszelf als burger, maar ook als samenleving, onze pluriforme identiteit toe te staan. De maatschappelijke apartheid moet worden

doorbroken. Niet door allemaal één kleur aan te nemen, of de verschillende kleuren in subgroepen naast elkaar te laten bestaan, maar door ze eenzelfde ruimte en spreekkans te geven in de publieke ruimte en de gevestigde witte orde in media en politiek te doorbreken. Alleen dan is er ruimte voor echte erkenning van het verschil, omarming van de nieuwe diversiteit en de acceptatie van een flexibele identiteit allereerst van onszelf, maar daarnaast ook in relatie tot de ander. Een feestje voor de afschaffing van de slavernij en een spaarzame Ramadan-groet van de premier zijn niet meer toereikend. Met een simpel "vervelend" komen we er niet meer. De witte "Ik houd van Holland" moet af van de folklore. Dat doet wellicht pijn, maar er komt een "wij zijn Nederland" voor terug, waar we uiteindelijk allemaal niet alleen trots, maar vooral thuis, kunnen zijn.

4

Democratische vernieuwing en het nieuwe midden

Pleidooi voor het zoeken
naar meer common sense

Gabriel van den Brink
Dick de Ruijter

Democratische vernieuwing en het nieuwe midden

Pleidooi voor het zoeken naar meer
common sense

De titel van dit opstel verwijst naar twee problemen die weliswaar met elkaar verband houden maar die we zeker niet mogen vereenzelvigen. Het eerste probleem is al langer onder ons en raakt de vraag hoe we onze democratie vitaal houden. Het tweede probleem is van recenter datum en raakt de vraag hoe we de samenleving bij elkaar houden. Voordat we aangeven hoe common sense daaraan kan bijdragen, is een rudimentaire analyse van beide vraagstukken noodzakelijk.

In algemene zin is de steun voor democratie in Nederland vrij breed en redelijk stabiel. Dat neemt niet weg dat de onvrede over het handelen van democratisch gekozen bestuurders en politici de afgelopen decennia sterk steeg. Er heerst onbehagen over de Haagse politiek en burgers herkennen zich steeds minder in de taal van landelijke politici. Tegelijkertijd komen er in de samenleving voortdurend initiatieven van de grond waarvan de strekking soms een negatieve is (verzet tegen asielzoekers) en soms uitgesproken positief (opvangen van asielzoekers) maar die in elk geval weinig met formele democratie van doen hebben. Deze dynamiek leidde niet tot aanpassingen van onze democratische besluitvorming. Integendeel: alle pogingen om het huis van Thorbecke meer bij de tijd te brengen zijn mislukt. Zelfs het invoeren van een gekozen burgemeester bleek niet mogelijk.

Wie deze situatie vanuit een meer theoretische invalshoek beschouwt, ontwaart een spanning tussen leefwereld en systeemwereld. Er lijkt in de loop de jaren een incongruentie te zijn ontstaan tussen de wereld waarin politici of bestuurders werken enerzijds en de wereld waarin burgers of activisten leven anderzijds. Ons politieke en bestuurlijke systeem vertoont drie kenmerken die we in elke moderne bureaucratie terugvinden. Het is in hoge mate op rationaliteit gericht, het berust op functionele betrekkingen en het zet graag op formele regels en procedures in. In de leefwereld van actieve burgers zijn meestal heel andere zaken van belang. Hun handelen wordt eerder door gevoelens dan door rationaliteit bepaald, ze denken niet zozeer in functionele maar in persoonlijke betrekkingen en ze zijn vooral op de realisatie van specifieke waarden of belangen uit en niet op het volgen van formele richtlijnen.

We beseffen uiteraard dat deze typering erg simpel is en dat het streven om onze democratie vitaal te houden om een meer gedegen analyse vraagt. Maar ze maakt wel duidelijk waar het eigenlijke probleem gelegen is. Moderne vormen van bestuur en politiek zijn alleen mogelijk als men op een of andere manier het algemeen belang bepaalt. Onze representatieve democratie was lange tijd de belangrijkste manier om dat te doen. We hebben de definitie van het algemeen belang als het

ware uitbesteed aan vertegenwoordigers die we weliswaar zelf kiezen maar die vervolgens zonder last of ruggespraak aan het werk gaan. Daarbij is een zekere afstand tot de specifieke belangen van specifieke groepen onvermijdelijk. De moeilijkheid is dat die afstand inmiddels zo groot geworden is dat steeds minder burgers zich herkennen in de manier waarop hun vertegenwoordigers het algemeen belang voorstellen. Het is zelfs zo dat maatschappelijke groepen steeds vaker een eigen idee van het algemeen belang ontwikkelen waarna bestuurders en politici die ideeën afwijzen. De incongruentie van leefwereld en systeemwereld zorgt ervoor dat beide manieren om de publieke zaak te dienen steeds minder met elkaar gemeen hebben terwijl de spanningen tussen overheid en burgers soms behoorlijk oplopen.

We mogen dit verschijnsel niet vereenzelvigen met een fenomeen dat van recenter datum is en dat zich niet zozeer tussen burgers en overheid maar tussen (groepen van) burgers onderling manifesteert. We doelen op de polarisatie die zich in het publieke domein voltrekt en eigenlijk dwars staat op een neiging die Nederland lang kenmerkte, namelijk het zoeken naar consensus, compromissen en overeenstemming. Deze spanningen vloeien vaak uit de toegenomen diversiteit in de Nederlandse samenleving voort. Het aanvaarden of zelfs bevorderen van diversiteit werd lange tijd als een positieve zaak gezien. Dat begon in de jaren zestig toen Nederlanders meer ruimte kregen om een eigen levenswijze te ontwikkelen. De gevolgen van deze bevrijding waren vooral merkbaar in de privésfeer waar we sinds die tijd een grote pluriformiteit kennen. Vanaf de jaren tachtig nam de diversiteit verder toe doordat de aanwezigheid van migranten en hun kinderen duidelijk in de samenleving doorwerkte. En vanaf de millennium wisseling steeg de diversiteit opnieuw doordat processen van globalisering (zowel in economische als in digitale vorm) de Nederlandse samenleving nog verder openden. Bij gevolg kennen we vandaag de dag een ongekeerde diversiteit aan waarden, normen, tradities, leefwijzen, identiteiten, nationaliteiten en politieke voorkeuren waarvan we aannemen dat die zonder noemenswaardige problemen naast elkaar kunnen bestaan.

Die laatste aanname is ontegenzeggelijk naïef. Een toename van de variatie binnen menselijke samenlevingen hoeft geen probleem te vormen als er maar voor een zekere integratie gezorgd wordt. Wanneer men alleen maar oog voor de verschillen heeft en onvoldoende zorg draagt voor datgene wat mensen met elkaar gemeen hebben, zullen zich vroeg of laat problemen aandienen. Dat is in Nederland het afgelopen decennium op ruime schaal gebeurd met als gevolg dat de toegenomen diversiteit steeds vaker als een last ervaren wordt.

Helaas beschikken we niet over een betrouwbare standaard om te bepalen welke mate van diversiteit verstandig is. Wel weten we dat burgers heel verschillend tegen de bestaande variatie aankijken en er gevoelsmatig een heel andere waarde aan toe kennen. Daarbij speelt onder meer een rol hoeveel sociaal en cultureel kapitaal ze zelf in huis hebben. Over het algemeen zijn hoog opgeleide burgers meer geneigd om de voordelen van diversiteit te zien terwijl laag opgeleide burgers vooral de nadelen op het oog hebben. Het debat hierover bleef tot in de jaren negentig een academische aangelegenheid maar inmiddels is het een bron van spanningen. Vandaag de dag nemen veel deelnemers aan het maatschappelijk debat een radicale houding aan waarbij ze hun eigen gelijk op hoge toon uitventen.

Opnieuw moeten we toegeven dat dit beeld te simpel is. Ook in het huidige Nederland ontbreekt het niet aan stemmen die de dialoog zoeken en die op een of andere manier tussen verschillende kampen willen bemiddelen. Neemt niet weg dat deze discussie alsmaar feller werd. Het gevoel van dreiging als gevolg van terrorisme en bomaanslagen voerde de urgentie alleen maar op. Het bracht velen tot een stellingname waarbij diversiteit niet als een maatschappelijke realiteit maar als een morele kwestie wordt gezien. In feite tekenen zich in Nederland twee kampen af die verschillend over diversiteit denken en een ander soort gemeenschap op het oog hebben. Aan de ene kant staan burgers die de waarde van onze nationale gemeenschap willen verdedigen. Zij komen voor Nederlandse normen en waarden op en zouden graag zien dat de meerderheid van onze bevolking zich daaraan houdt. Aan de andere kant staan burgers die deze nationale oriëntatie gevaarlijk vinden of verwerpen. Zij beschouwen zichzelf als lid van een globale gemeenschap die meer ruimte voor allerlei verschillen in geslacht, geloof, huidskleur, taal of levenswijze biedt.

Het gegeven dat deze twee vraagstukken zich in dezelfde periode aandienen is niet zonder risico. Er zijn verticale spanningen in de zin dat bestuurders en burgers vaak grote moeite hebben om elkaar te verstaan. We kampen met horizontale spanningen in de zin dat het wederzijdse begrip tussen groepen burgers aan erosie onder-

hevig is. En dan komen die twee spanningen ook nog eens bij elkaar in een publiek domein waar de mate van communicatie door de zegeningen van het digitale tijdperk zeer intens geworden is. Men hoeft geen profeet te zijn om te voorzien dat dit gemakkelijk verkeerd kan aflopen. De grote vraag is evenwel dat we daaraan kunnen doen en welke personen in de positie zijn om de publieke zaak te helpen.

Het is precies op dit punt dat wij een herwaardering van common sense voorstaan. Deze term kent twee betekenissen die beide relevant zijn voor de problemen we de zojuist genoemd hebben. Common sense verwijst in de eerste plaats naar gezond verstand, naar datgene wat de normale gang van zaken is en wat in onze dagelijkse ervaring steeds opnieuw bevestigd wordt. Behalve naar praktische ervaringen verwijst common sense ook naar het delen van waarden of betekenissen. Je komt in de moderne samenleving niet altijd tot overeenstemming maar het moet wel duidelijk zijn wat je bedoelt. We moeten tot op zekere hoogte eenzelfde taal spreken en een paar gedeelde waarden hoog houden omdat anders elke vorm van maatschappelijk verkeer onmogelijk wordt. Overigens moet ook duidelijk zijn welke waarden of gedragingen we uitsluiten omdat een samenleving die alles wil toelaten niet erg lang bestaat.

Aldus opgevat zou het erkennen en bevorderen van common sense een remedie kunnen vormen voor de twee kwalen die we zojuist hebben geschetst. Het betekent onder meer dat men te midden van de enorme diversiteit aan waarden, levensstijlen of geloofsovertuigingen naar datgene zoekt wat groepen burgers met elkaar gemeen hebben. Die overlap is per definitie partieel. Het is uitgesloten dat we het in een moderne samenleving volledig eens worden. Maar ook het tegendeel is niet aannemelijk. Het gaat erom dat mensen van een uiteenlopende achtergrond een paar elementaire waarden met elkaar kunnen delen. Dat is in beginsel heel wel mogelijk, al was het maar omdat een aantal fundamentele waarden van het menselijk bestaan zoals wederkerigheid, eerlijkheid, betrokkenheid en rechtvaardigheid door de geschiedenis heen en in zeer uiteenlopende beschavingen gecultiveerd worden. Zoeken naar een nieuw midden houdt dus niet in dat men als het ware het gemiddelde van twee extreme posities uitrekent. Het gaat erom dat men aan gene zijde van de oppositie zoekt naar zaken die beide kampen met elkaar gemeen hebben. Op die manier zou het ontdekken of creëren van meer common sense de huidige polarisatie kunnen tegengaan.

Behalve in de horizontale richting zou meer common sense ook in de verticale richting heilzaam kunnen werken, zij het dat daarbij vooral de andere betekenis belangrijk wordt. We zeiden dat bestuurders en burgers in eerste instantie van doen hebben met eigen overwegingen waarbij de ene partij zich graag op regels en rationaliteit beroept terwijl de andere vooral in termen van waarden en gevoelens denkt. Het lijkt ons van belang dat ze meer common ground vinden en wel in de vorm van de praktische ervaringen die men opdoet door samen te werken of te onderhandelen. Het gezonde verstand zou een prima maatstaf zijn om zowel de vaak rationeel bepaalde denkbeelden vanuit het bestuur als de emotioneel bepaalde acties van burgers te bemiddelen.

Voor de verdere ontwikkeling van dit idee zijn twee dingen noodzakelijk. Ten eerste moeten we ons bezinnen op ons taalgebruik. Alle woorden brengen betekenissen met mee en hebben gevolgen voor het praktisch handelen. Laten we bijvoorbeeld minder gebruik maken van opposities. Het valt niet te ontkennen dat er aanzienlijke verschillen tussen groepen van burgers zijn maar vaak komt het op een gradatie en niet op een tegenstelling aan. Verder zouden we minder moeten spreken in termen van identiteit en meer in termen van complexiteit. Het is duidelijk dat veel mensen hun identiteit van groot belang vinden maar we weten ook dat die identiteit meerdere componenten telt en de common sense slechts enkele van die elementen raakt. Ten slotte moeten we minder op redeneringen of geloofsovertuigingen en meer op handelen in concrete situaties inzetten. Hoewel denkbeelden altijd belangrijk zijn, lopen ze vaak op het uitvergroten van de verschillen uit terwijl gedeelde waarden en ervaringen vooral ontstaan als men tot gezamenlijke actie overgaat.

Behalve naar een taalgebruik dat zich richt op het versterken van common sense moeten we ook zoeken naar mensen die het delen van waarden en ervaringen in hun eigen praktijk waarmaken. We hebben daar in een eerder onderzoek al aan geraakt, namelijk toen we onderzochten hoe de zogeheten 'best persons' te werk gingen. Deze bleken twee kwaliteiten te verenigen die zelden samen gaan maar waarvan de combinatie bijzonder werkzaam is. Het ging enerzijds om burgers en professionals die zich ondernemend opstellen. Ze wisten hun eigen waarden en idealen te realiseren terwijl het volgens de regels eigenlijk niet kon. Deze kwaliteit zou met name van pas komen bij het verticale probleem. Bij het streven naar democratische vernieuwing zou men ruimte moeten maken voor mensen die zich van-

uit een ondernemende houding voor de publieke zaak inzetten. Zij kunnen wellicht bemiddelen tussen de systeemwereld van Thorbecke en de leefwereld van burgers, juist omdat ze een flinke dosis gezond verstand in huis hebben. Anderzijds traden 'best persons' op als bruggenbouwers tussen groepen die sociaal en cultureel een zeer verschillend profiel hebben. Met hun relationele kwaliteit en empathie konden zij duidelijk maken wat sterk uiteenlopende culturele groepen of tradities met elkaar gemeen hebben.

In beide richtingen kan het versterken van common sense bijdragen aan het temperen van de bestaande spanningen. Het kan er zelfs voor zorgen dat meer burgers zich bij onze democratische rechtsstaat thuis voelen. Overigens is dit een programma dat zich niet zomaar in woorden laat uitschrijven. Deze nieuwe realiteit moet zowel in de verticale richting (bestuur en burger) als in de horizontale (burgers onderling) worden onttrokken aan de alledaagse praktijk. Dat vraagt juist in deze tijd om onderzoek waarmee we de polariserende argumenten, de verbindende krachten en bemiddelende praktijken nauwgezet in kaart brengen. De uitkomst daarvan zou kunnen zijn dat je in Nederland thuis voelen niet betekent dat je alles van je omgeving accepteert. Het betekent dat je als bestuurder, burger of nieuwkomer ongeacht je afkomst of achtergrond in staat en bereid bent om te komen tot een gesprek waarin je enerzijds de bestaande verschillen onderkent en anderzijds een antwoord probeert te geven op de vraag waar zich common ground bevindt.

Gabriel van den Brink
Dick de Ruijter

5

Essay verbinding en integratie

Rodaan al Galidi

Essay verbinding en integratie

Om eerlijk te zijn is het soms erg moeilijk deel te zijn van de Nederlandse maatschappij. Niet alleen voor een vreemdeling, maar ook voor de Nederlanders zelf. Er zijn te veel Nederlanders die in dit land geboren zijn, en aan de rand van de maatschappij leven, ondanks dat hun geschiedenis al generaties en generaties binnen de Nederlandse grenzen ligt.

De grote vraag is nu: is de Nederlandse maatschappij dan echt zo moeilijk? Ik heb er mijn eigen ervaring mee. Ik zal het uitleggen en ik zal pogen positief te blijven, want ik leerde iets heel belangrijks van de Nederlands maatschappij: In de Nederlandse maatschappij wordt gevoelig gereageerd op negatieve kritiek van vreemdelingen, en op positieve kritiek van de echte Hollanders. De Nederlandse maatschappij verwacht van de vreemdeling dankbaarheid en het geven van een goed gevoel. Zo krijgen zij het gevoel dat de Nederlandse maatschappij open is voor de andere tradities en culturen. Dat deze tradities en culturen deel kunnen zijn van die maatschappij. Van de Nederlanders verwacht de maatschappij juist dat de kritiek zo negatief mogelijk is. Want dan is de kritiek geen make-up of het geven van goed gevoel, maar wordt er een spiegel voorgehouden.

Alleen positief zijn verzacht problemen, daarom zal ik toch zeggen wat ik ervan denk, positief of negatief, want alleen dat leidt tot verbetering. Voor iemand die Nederland nieuw binnenkomt, is de tijd dat hij hier is bepalend. Als je een korte tijd blijft, veranderen de Nederlanders voor jou. Ze praten Engels. Ze doen hun best om jouw cultuur te leren kennen. Ze zullen beleefd proberen te doen wat mag en vermijden wat niet mag in jouw cultuur. Maar als je hier al wat langer bent en wilt blijven, dan verwachten de Nederlanders ineens dat jij voor hun verandert. Dat je weet wat in hun cultuur wel mag en wat niet. Wat hier opvallend aan is, is dat dit diezelfde Nederlanders zijn. Dezelfde mensen, maar totaal andere versies van zichzelf. Die persoon is eerst aardig, open en schattig. Later is diezelfde persoon streng, chagrijnig en precies. Dat is mijn persoonlijke ervaring.

De eerste uitdaging voor iemand die nieuw in de Nederlandse samenleving binnenkomt, is ongetwijfeld de taal. Dat is de basis voor een goede start in het nieuwe land en noodzakelijk om te kunnen bijdragen aan de samenleving. Zonder communicatie geen verbinding.

Ik herinner me dat ik in mijn eerste jaar in Nederland graag Nederlands wilde praten om de taal te leren. Ik had nog geen verblijfsvergunning en was niet minderjarig (onder de 18 jaar gaan asielzoekers meteen naar school, daarna alleen als je een verblijfsvergunning hebt). De enige oplossing was de taal van de Nederlanders te leren. Maar bijna altijd als ik Nederlands sprak, kreeg ik antwoord in het Engels. Ook als ik ze beleefd vroeg om Nederlands met mij te praten. Hun idee was dat ze het belangrijk vonden dat ik genoot van het gesprek, dat de tijd die ik met ze deelde gelijkwaardig was, dat we elkaar goed begrepen. Het kwam geen moment in me op dat ze niet wilden dat ik Nederlands leerde. Dit was ook zeker niet de insteek. Ze wilden graag dat ik hen en de wereld om ons heen leerde kennen. Welke taal we spraken maakte niet uit.

Toen ik uit boeken de Nederlandse taal begon te leren en stopte met Engels praten, veranderde alles. Er leek geen sprake meer te zijn van 'laten we elkaar leren kennen, maakt niet uit hoe'. Ik kreeg de vraag hoe lang ik al in Nederland was en soms zelf wanneer ik weer van plan was weg te gaan. Van de positieve insteek van het begin bleef niet veel over. In plaats van tolerantie en openheid, kreeg ik het gevoel gewantrouwd te worden.

Ik ben geboren in Irak en opgegroeid tijdens het regime van Saddam Hoessein. In die tijd was er daar geen samenleving. Je moest altijd op je hoede zijn. Iedereen om je heen kon je verraden. Alleen binnen de muren van je eigen huis en bij je eigen familie was je veilig, en bij heel goede vrienden. Een samenleving gebaseerd op wantrouwen is per definitie geen samenleving. De situatie in Nederland is hier niet mee te vergelijken, maar ook hier is vertrouwen vaak ver te zoeken. Dat resulteert hier niet in een versterking van de systemen binnen de muren van je eigen huis, maar eerder in het omgekeerde: eenzaamheid.

Wat ik merkte toen ik Nederlands begon te spreken, zij het gebrekkig, is dat het om met Nederlanders te communiceren belangrijk is dat het Nederlands grammaticaal kloppend en zonder accent dient te worden uitgesproken. Anders loop je de kans dat mensen je niet begrijpen.

Ik kom graag in Spanje en verblijf er regelmatig. Ik ken ongeveer 20 woorden in het Spaans. Gek genoeg is dat voldoende om met de Spanjaarden te communiceren. Woorden als 'puerto' of 'amigo' of 'bus' zijn genoeg om vragen te stellen en antwoorden te begrijpen. In het Nederlands is dit onmogelijk. Nu zijn sommige klanken ook erg lastig voor mij om uit te spreken, zoals de 'oo' van boom, de 'o' van hond, of de

'eu' van sleutel. Ik heb er al een aantal jaren op geoefend en nog steeds struikel ik er af en toe over. Nadat ik lang heb gedacht dat het aan mij lag dat de Nederlanders mij niet altijd goed begrepen, of aan mijn accent, of dat ik beter moest oefenen en mijn woordenschat moest uitbreiden, denk ik daar sinds kort anders over. Sinds ik heb ontdekt dat mijn niveau in het Engels inmiddels absoluut lager is dan dat in het Nederlands en de Nederlanders mijn Engels wel goed begrijpen, ben ik eruit. Het ligt niet aan mijn accent of mijn woordenschat. Het ligt niet aan mij, het ligt aan de Nederlandse oren. Die zijn zo geprogrammeerd: Het Nederlands moet het perfect klinken, anders kom je er niet met elkaar uit. In andere talen hoeft dat niet.

Een deel zijn van de Nederlandse samenleving zonder taal is lastig, maar dat is niet het enige. Als deel zijn van een samenleving voor burgers, autochtoon en allochtoon, zo moeilijk lijkt te zijn, dan zou je denken dat het systeem het zou moeten vergemakkelijken. Het systeem zou een bruggetje moeten zijn tussen burgers en burgers, zodat iedereen een deel kan zijn van die ene samenleving.

Maar jammer genoeg is dat ook niet zo, integendeel. Soms lijkt het alsof degenen binnen het systeem die bezig zijn met integratie ook geen deel zijn van de maatschappij. Neem bijvoorbeeld de inburgering. De inburgeringsexamens staan vol met vragen waar ook mensen die hier geboren en getogen zijn het goede antwoord niet op weten. Als Jan, Janneke en Jasmijn het al niet weten, hoe kunnen Fatima, Djamilo of Hassan het dan halen?

De inburgering zou zich af moeten vragen of inburgeren wel kan in deze samenleving. Want naast de taal als basis voor communicatie, is er een groter probleem. De vreemdeling moet integreren, en vervolgens blijven integreren en blijven integreren. Nederland verandert namelijk continue.

Op een zomerdag duwde ik als vrijwilliger een rolstoel voor een bejaarde vrouw. Die vrouw van 79 had problemen met haar heup, haar rug, haar schouder en haar knieën. Wel beschikte zij over een helder hoofd. Ik duwde haar stoel en luisterde naar haar verhalen. Als ze sprak over het Nederland dat zij kende en waar zij in leefde, herkende ik dat Nederland niet. Ik kreeg het gevoel dat ze over een ander land sprak dan dat waar ik woonde en waar wij nu in rondwandelden.

'Mijn verbinding met dit land,' zei ze, en toen snapte ik hoe dat kon. 'ben ik in de jaren tachtig verloren. Opeens begreep ik niets meer van dit land.' Door haar woorden ontdekte ik dat de Nederlandse cultuur een soort marathon is. Zodra je meedoet, moet je mee rennen en hijgen. Soms heb je geen conditie, of geen zin. Je zou de

Nederlandse maatschappij ook kunnen vergelijken met Windows: Regelmatig verschijnt er een nieuwere versie. Deze moet je installeren, anders loop je achter. Dit geldt niet alleen als je niet in Nederland geboren bent. Is het dan wel nodig om volledig te integreren in de Nederlandse samenleving om er een deel van te zijn en eraan te kunnen bijdragen? Is integratie voor vreemdelingen eigenlijk wel de oplossing? Ik denk het niet. Je kan de mens niet veranderen voor de maatschappij, nee. Je kan een kanarie niet in een nachtegaal veranderen, of een sijs in een putter, nee. Maar wat je wel kan doen is de kanarie en de sijs en de putter de juiste mogelijkheden geven om te zingen, in plaats van zwijgen of vechten.

Ik kwam naar Nederland als een asielzoeker, en heb zoals ik zei ik de taal op eigen kracht geleerd. Wat ik heb gezien na al die jaren hier is dat de manier van denken van de vreemdeling bepaalt hoe makkelijk of hoe moeilijk het voor hem is deel te worden van de Nederlandse maatschappij. Als de vreemdeling positief denkt, dan is Nederland het land van keuzes, vrijheid, tolerantie en een goed leven. Nederland is dan de hemel en de Nederlanders de engelen. Maar denkt hij negatief, dan is Nederland een harde steen waar zijn kop vroeger of later hard tegenaan botst. Dat is uiteindelijk ook de kracht van Nederland.

Want iedereen kan hier iemand zijn. In Irak zijn er drie soorten mensen: mensen die vermoord zijn, mensen die vermoord kunnen worden en mensen die weggaan voordat ze vermoord worden. In Nederland zijn er niet drie soorten mensen, zelfs geen honderd soorten. Hier zijn 17 miljoen soorten mensen. Ja, wij asielzoekers en migranten hebben Nederland veranderd van het midden in links en rechts. In plaats van lijm te zijn die links en rechts aan elkaar verbindt, zijn wij de afstand ertussen geworden. We hebben geleerd om te immigreren, over zee, door de woestijn, door grenzen vol mijnen en prikkeldraad, door oorlogsgebieden, langs bewakers met honden, via racistische Balkanlanden, en crises zoals Griekenland, maar we hebben niet geleerd om te verbinden.

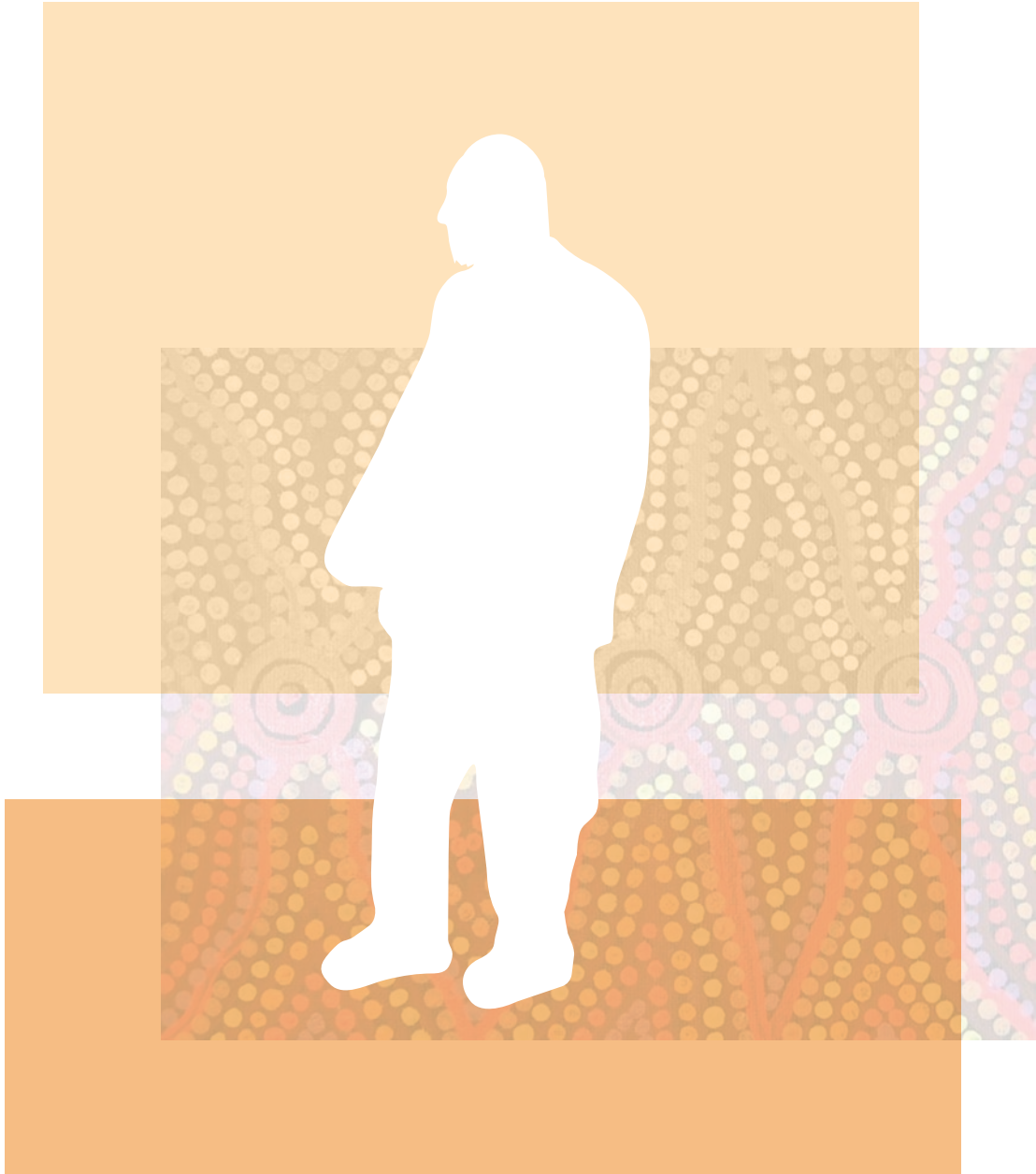
Helaas niet. Nog steeds laten we onze huizen achter, onze muziekinstrumenten, onze vrolijkheid, ons thuis. Nog steeds brengen we te vaak mee waarvan we ontsnapt zijn: fundamentalisme, oorlog en geweld. Als wij, de nieuwkomers nu eens de goede kanten van daar mee nemen naar hier. Als Nederland daar voor open zou staan, zou dat iets veranderen?

In veel andere landen waaruit migranten naar Nederland zijn getrokken, is familie het belangrijkste wat er is. Niet 'ik', maar 'wij'. En de Nederlandse cultuur zou misschien van het wij-gevoel dat de vreemdelingen mee brengen meer gebruik moeten maken, niet perse binnen de familie, maar binnen de school, de straat, de buurt en dus uiteindelijk de samenleving.

Wellicht moet de inburgering niet te goed verlopen, want als de nieuwe Nederlanders te Nederlands worden, verliezen ze ook meteen die sociale cohesie. Misschien zouden nieuwe Nederlanders juist niet te veel moeten integreren en zouden de Nederlanders iets moeten meepikken van hen, juist zodat de sociale verbindingen binnen de Nederlands samenleving dan versterken.

Elkaar respecteren in de verscheidenheid, dan kan je van elkaar leren en heb je iets aan elkaar, juist dan wordt de Nederlandse samenleving zoals iedereen dat het liefste wil: verbonden, sociaal en prettig voor iedereen.

Uiteindelijk gaat het er misschien wel om dat we onszelf kennen, ons 'ik', maar tegelijkertijd – en dat is nog belangrijker: de ander proberen te begrijpen. Dan kan er vertrouwen ontstaan en pas dan kunnen verbindingen worden gelegd. Het maakt dus eigenlijk niet uit of je allochtoon of autochtoon bent, zodra er veel mensen zijn die het gevoel hebben er niet bij te horen, of aan de rand te staan, gaat er iets niet goed. En het sleutelwoord tot de oplossing? Niet integratie of inburgering of cohesie, maar vertrouwen.

6

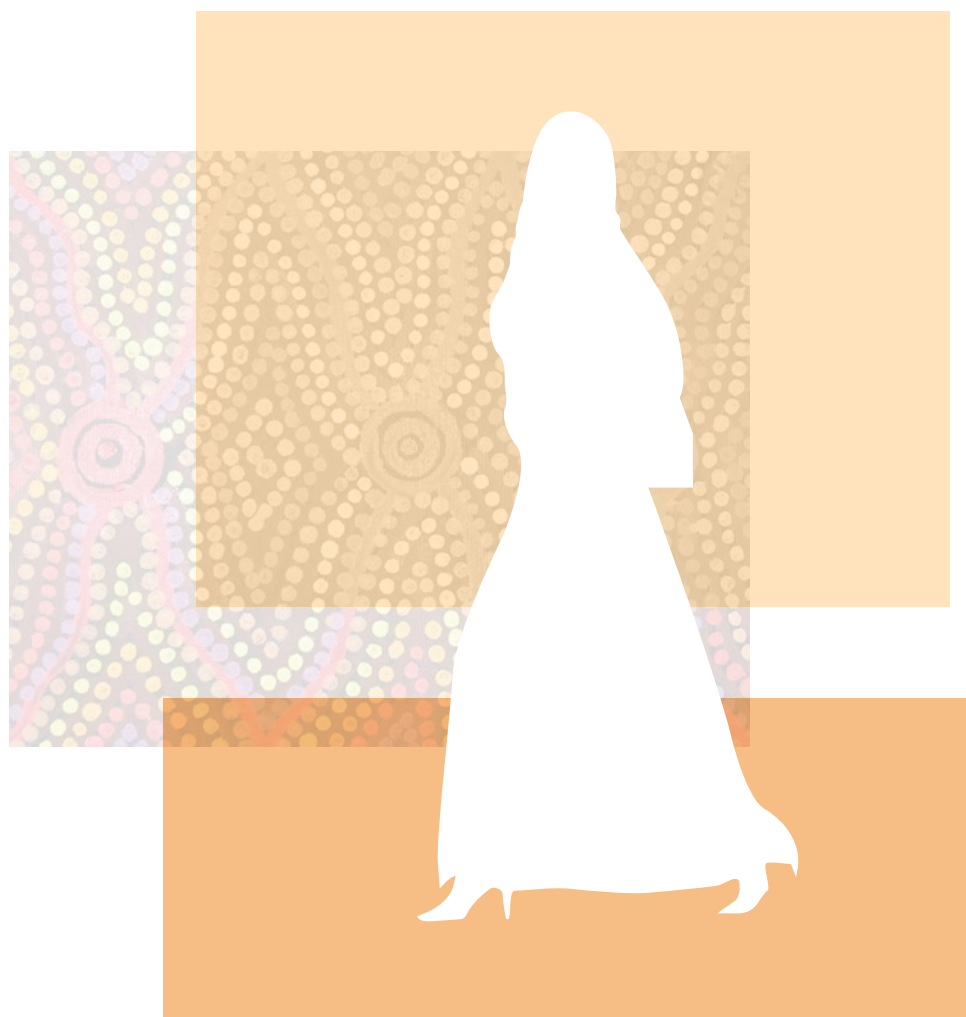
Mag je zijn wie je bent?

Meerwaarde en valkuilen
van diversiteit op het werk

Naomi Ellemers

Mag je zijn wie je bent?

Meerwaarde en valkuilen
van diversiteit op het werk

Vaak wordt gezegd dat diversiteit allerlei positieve effecten kan hebben voor het werk. Toch is het niet altijd gemakkelijk deze te verwezenlijken. Als we verwachten dat leden van etnische minderheden zich 'gewoon' aanpassen aan de meerderheid, voegen ze weinig toe aan wat we al wisten en konden. Tegelijkertijd kunnen de zorgen die autochtone Nederlanders hebben - bijvoorbeeld over verlies van belangrijke waarden - hen huiverig maken voor veranderingen op het werk. Leidinggevenden staan voor de uitdaging een klimaat tot stand te brengen waarin iedereen erbij hoort, en er waardering is voor wie een unieke bijdrage levert aan het geheel. De meerwaarde van diversiteit komt alleen tot uiting als je mag zijn wie je bent.

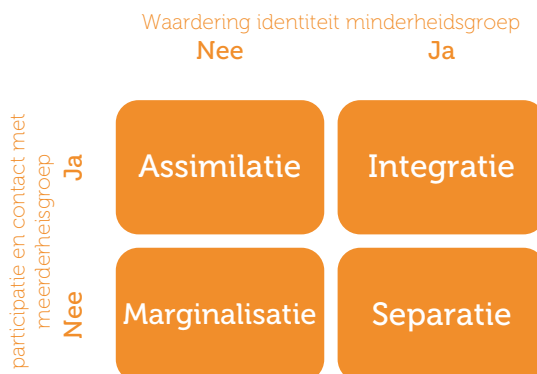
Integratie of assimilatie?

In Nederland wordt vaak gezegd dat buitenlanders heus welkom zijn, als ze maar 'gewoon meedoen'. Maar wat bedoelen we daar precies mee? In de manier waarop mensen uit verschillende culturen met elkaar omgaan zijn in het algemeen vier verschillende patronen te onderscheiden. De mate waarin mensen gericht zijn op participatie en contact met elkaar, en de mate van waardering voor ieders eigen afkomst en identiteit bepalen welk patroon er ontstaat (zie Figuur 1).

Figuur 1: Vier patronen van omgaan met diversiteit (Bron: Berry, J.W., 1991, Understanding and managing multiculturalism. Psychology and Developing Societies, 3, 17-49).

Participatie en identiteit

(volgens Berry, 1991)

Als er weinig contact is tussen meerderheids- en minderheidsgroepen, en mensen zich uitgesloten voelen omdat ze anders zijn, is dit aanleiding tot marginalisatie. We weten uit onderzoek dat dit gevaarlijk kan zijn. Wie zich niet gewaardeerd weet, en het gevoel heeft nergens bij te horen, heeft ook niets te verliezen. Dit zijn bijvoorbeeld de jongeren die gevoelig zijn voor radicalisering, en bereid zijn extreem gedrag te vertonen, als ze denken dat ze daarmee indruk kunnen maken op hun vrienden. Als de groepen weinig contact hebben met elkaar, maar iedere groep hecht belang aan de eigen gewoonten en identiteit, veroorzaakt dit een soort tweedeling in de samenleving. Dit noemen we separatie. De steun van de eigen groep kan het persoonlijk welbevinden beschermen, maar als elke groep zich terugtrekt in de eigen veilige omgeving en er over en weer geen waardering is, wordt het moeilijker op een goede manier samen te leven of samen te werken.

Daarom praten we vaak over 'integratie' als maatschappelijk ideaal. Maar wat bedoelen we daarmee? Integratie betekent niet alleen dat leden van minderheidsgroepen contact zoeken en meedoen: het vereist ook dat leden van de meerderheidsgroep waardering en respect hebben voor de unieke inbreng en eigen identiteit van de minderheid. Toch is dit meestal niet wat we bedoelen, als we het over integratie hebben. Wat we in feite vaak vragen is dat leden van etnische minderheden, migranten (en alle mensen die 'anders' zijn) zich volledig aanpassen aan de meerderheid. We gaan ervan uit dat mensen die in Nederland willen meedoen alles opgeven wat hen uniek maakt, dat ze hun afkomst vergeten. Kortom: we verwachten eigenlijk dat ze zich volledig assimileren, omdat we weinig waardering kunnen opbrengen voor wie ze zijn, en weinig interesse hebben voor waar ze vandaan komen. Maar is dat nou wel zo handig?

Gewoon meedoen

Natuurlijk is het lastig samen te werken met personen die anders zijn dan jij. Ze doen dingen die je niet verwacht, of vragen zich af waarom het niet anders kan. Dat leidt gemakkelijk tot irritatie en geeft al snel het gevoel dat al onze kennis en ervaring niet op waarde wordt geschat. We zijn daarbij geneigd dingen die we niet verwachten of begrijpen negatiever te beoordelen dan alles wat we al kennen. Toch kan het goed zijn eens uit je comfort-zone te komen. Veel bedrijven doen daarom juist moeite om 'vers bloed' te introduceren. Omdat mensen die lastige vragen stellen, personen die met nieuwe ideeën komen, of een onconventionele aanpak hebben, in bijna elke werksituatie aanleiding kunnen geven tot verfrissende inzichten. Als we verwachten dat iedereen 'gewoon meedoet', laten we dus kansen lopen om nieuwe producten te ontwikkelen, andere klanten te bedienen, of slimme procedures te bedenken.

Als we op zoek zijn naar de meerwaarde van diversiteit, staren we ons vaak blind op waarneembare kenmerken van werknemers. Als we maar genoeg vrouwen in leidinggevende functies hebben, als we maar zorgen dat er ook allochtonen bij het bedrijf werken, hopen we daarmee in het voordeel te zijn. Maar zolang we alle nieuwe medewerkers als eerste uitleggen 'hoe we het hier altijd doen', of wanneer we verwachten dat vrouwen zich net zo competitief opstellen als mannen, heeft het weinig toegevoegde waarde dat ze een andere achtergrond hebben. Als we eisen dat ze 'gewoon meedoen' voelen mensen zich niet vrij om een ander perspectief in te brengen. Dan zullen ze niet aangeven dat ze afwijkende inzichten hebben, en durven ze geen nieuwe benadering voor te stellen. Ze passen zich aan om er maar bij te horen, of ze gaan weer weg, omdat ze zich niet thuis voelen. Hoe dan ook gaat zo de meerwaarde van diversiteit verloren.

Niet alle verschillen zijn productief

Verschillen tussen mensen kunnen productief zijn als ieder zich gewaardeerd weet. Maar wie het gevoel heeft dat de eigen positie ter discussie staat, is vooral bezig het eigen gelijk te bewijzen – zo laat ons onderzoek zien. Over het algemeen zijn mensen prima in staat om te gaan met verschillen in expertise, afwijkende voorkeuren, of tegengestelde belangen. Als ze maar de ruimte krijgen om uit te vinden waar die verschillen op gebaseerd zijn, en er genoeg tijd is om er samen uit te komen, leiden dit soort verschillen vaak tot creatieve oplossingen en win-win situaties. In ons onderzoek zien we dat mensen het vooral moeilijk vinden om te gaan met verschillen die onverwacht zijn. Maar als ze voorbereid zijn op die verschillen, en hen duidelijk is gemaakt dat dit een meerwaarde kan hebben voor de gezamenlijke taak, kunnen ze prima samenwerken met mensen die anders zijn dan zichzelf.

Moeilijker is het als mensen verschillende waarden hebben – of ervan uitgaan dat dit zo is, omdat ze een andere achtergrond hebben. Verschillen in waarden zijn meer beladen. Ze gaan over de vraag wat 'goed' is en wat 'slecht'. Discussies daar over lopen al gauw hoog op omdat er meestal geen tussenweg mogelijk is. Toch hebben we vaak de neiging onze eigen standpunten, belangen, of voorkeuren te verdedigen door naar achterliggende waarden te verwijzen – ook als dit niet terecht is. We zeggen dat we iets doen 'omdat het nu eenmaal beter is', omdat dit kenmerkend is voor 'een goede professional', of 'omdat het moet van mijn geloof'. Dat geeft ons de kans bij ons standpunt te blijven zonder inhoudelijke argumenten te geven. Maar daarmee wordt ook elke discussie onmogelijk gemaakt.

Om op het werk verschillen productief te maken moeten leidinggevendenden er dus voor zorgen dat centrale professionele waarden duidelijk zijn, en door iedereen onderschreven worden. Het moet ook helder zijn welke verschillen in expertise, inzichten, of benadering er tussen werknemers zijn, en waarom dit voor het bedrijf belangrijk is.

Mag je zijn wie je bent?

Tallose studies hebben laten zien dat we niet goed in staat zijn prestaties of potentie van werknemers objectief te beoordelen. We laten ons beïnvloeden door de identiteit van de persoon in kwestie. Ook al denken we dat we alleen naar kwaliteitsverschillen kijken. Mohammed wordt minder vaak voor een sollicitatie gesprek uitgenodigd dan Matthijs, ook al gaat het om dezelfde brief en hetzelfde CV. Als de identiteit van computer programmeurs onbekend is, wordt de software die door vrouwen is ontwikkeld vaker uitgekozen dan de software die door mannen is geschreven. Maar als mensen weten wie wat heeft bedacht kopen ze liever software die door een man is geschreven.

Dit soort impliciete vooroordelen zorgen ervoor dat leden van minderheidsgroepen op het werk over het algemeen minder kansen krijgen – ook als ze dezelfde prestaties leveren. Dat is niet alleen nadelig voor het welbevinden en de gezondheid van de betreffende medewerkers. Het is ook schadelijk voor het bedrijf, omdat deze medewerkers zich dan minder betrokken voelen bij het werk, en minder geneigd zijn hun collega's te helpen. Maar degenen die in de meerderheid zijn (de 'witte mannen') kunnen zich net zo goed ongemakkelijk voelen. Bijvoorbeeld omdat ze niet goed weten hoe ze zich moeten opstellen tegenover collega's die anders zijn. Omdat ze zich tekort gedaan voelen door alle aandacht die er is voor de integratie van minderheden. Of omdat ze bang zijn dat hun eigen baan of doorgroeimogelijkheden op de tocht staan.

Juist als er meer verschillende soorten werknemers zijn is het belangrijk dat er waardering is voor die verschillen, en dat iedereen het gevoel heeft dat je mag zijn wie je bent. Belangrijker dan de vraag of mensen een minderheid of een meerderheid vertegenwoordigen is de vraag of ze zich thuis voelen en gewaardeerd weten op het werk. Alleen als mensen niet worden afgerekend op stereotype verwachtingen, maar het gevoel krijgen erbij te horen - ook als ze anders zijn - kunnen ze maximaal productief zijn. Bedrijven die systematisch bijhouden of alle medewerkers gelijk beloond worden en dezelfde kansen krijgen om door te groeien, en waarin iedereen geleerd wordt om te gaan met diversiteit, zijn productiever, doen meer vernieuwend werk, en kennen lagere verloopcijfers.

Een effectief diversiteitsbeleid

Wat is een effectief diversiteitsbeleid? Die vraag is niet zo gemakkelijk te beantwoorden. We weten inmiddels dat wat goed werkt in het ene bedrijf, niet altijd effectief is in een ander bedrijf. Veel hangt af van de vraag wat de aard van het bedrijf is, welke groepen medewerkers er zijn, welke prestaties er van hen worden verwacht, en hoe ze met elkaar samenwerken. Verschillende onderzoeken hebben ook laten zien dat het gevaarlijk is te vertrouwen op de goede wil van bedrijven om 'iets aan diversiteit' te doen. De overtuiging dat het allemaal goed geregeld is maakt mensen minder alert. Dit kan er juist voor zorgen dat impliciete discriminatie in stand blijft en werknemers met een andere achtergrond afhaken.

Veel energie en investeringen gaan verloren met het invoeren van maatregelen die goed bedoeld zijn, maar niet erg effectief blijken. Na een tijdje houdt men er dan maar weer mee op. Mensen voelen zich ontmoedigd, omdat ze 'alles al geprobeerd hebben', en het lijkt alsof 'niets helpt'. Hier is veel winst te boeken door niet zomaar iets in te voeren, maar eerst uit te zoeken wat het meest geschikt is voor het eigen bedrijf. Dat vraagt om een gestructureerde aanpak. Eerst is het nodig te bedenken wat men precies verwacht van diversiteit, en op welke manier vastgesteld kan worden of dat ook lukt. Vervolgens moet in kaart gebracht worden welke randvoorwaarden nodig zijn om de meerwaarde van diversiteit te kunnen benutten. Misschien betekent het dat bestaande procedures herzien moeten worden, of is het nodig vaste gewoonten te doorbreken. Alleen als men daar toe bereid is, heeft het zin om meer diversiteit na te streven. Het is verstandig voorgenomen veranderingen eerst op kleine schaal uit te proberen, om te testen of ze ook echt de bedoelde effecten hebben – of misschien nog aangepast moeten worden. Pas dan is het de moeite waard breder in te zetten, en mensen warm te maken voor een diversiteitsbeleid dat al bewezen heeft effectief te zijn.

Conclusie

Aan de ene kant kan diversiteit een meerwaarde hebben op het werk, bijvoorbeeld voor creativiteit en vernieuwing. Aan de andere kant maken verschillen tussen mensen het lastiger om met elkaar samen te werken. Onbegrip, gevoelens van uitsluiting, en de angst dat alles wat vertrouwd is ter discussie staat leveren spanningen op. De kunst is om te zorgen dat iedereen het gevoel heeft erbij te horen, zonder dat iedereen zich precies op dezelfde manier gaat gedragen. Hoe je dat doet is niet voor elk bedrijf hetzelfde. Eerst uitproberen wat effectief is, maakt het mogelijk alleen in te zetten op wat werkt.

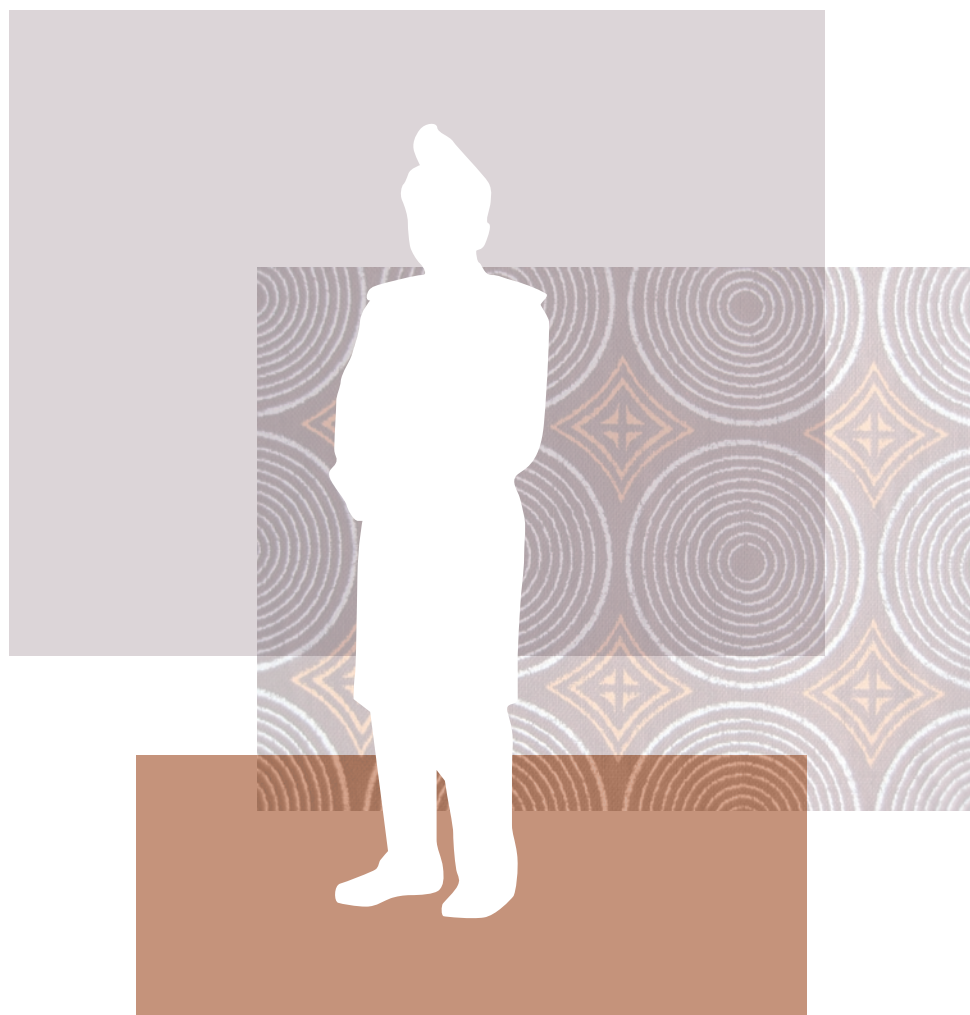
7

De emergente samenleving Over sociale cohesie en de vrije wil

Hans Boutellier

De emergente samenleving

Over sociale cohesie en de vrije wil

Het begrip sociale cohesie gaat al een tijdje mee. vanaf de jaren negentig bestaat er veel sociologische en beleidsmatige aandacht voor het begrip, dat ook wel wordt begrepen als sociale kleefkracht. Hoe plakken we de samenleving aan elkaar? En in welke mate heeft de overheid daar een rol in. Het komt erop aan sociale cohesie te begrijpen vanuit de actuele maatschappelijke condities. De dynamische samenhang in een netwerkmaatschappij met weinig vanzelfsprekende zekerheden veronderstelt hoe dan ook de wil tot samenleven. En wat betekent dat dan wel?

Een vrije wil?

Het lijkt in de mode om ervan uit te gaan dat de mens geen vrije wil heeft – als we althans afgaan op de 425.000 verkochte exemplaren van *Wij zijn ons brein* van Dick Swaab, die ongetwijfeld grotendeels ongelezen in de boekenkast staan te verpieteren. Het is ook een aantrekkelijke gedachte. Als we geen vrije wil hebben, dan hoeven we ons niet langer druk te maken over onze verantwoordelijkheden en beslissingen. Het gaat allemaal lekker vanzelf: weg met de keuzestress. Weliswaar wordt het ook een stuk moeilijker om crimineel gedrag te veroordelen, maar daarvoor is de psychiater die een corrigerend pilltje kan voorschrijven. Zodat het neurale netwerk tot wat andere reactiepatronen komt als het zijn eigen goddelijke gang gaat.

Het is misschien wat karikaturaal voorgesteld: de mode tegen de wil. Er is immers ook veel oppositie tegen. En de dagelijkse ervaring sputtert ook tegen. De vrije wil blijkt bijvoorbeeld behoorlijk op te spelen bij zaken die we verplicht ondergaan. Als ik gedwongen onder een koude douche sta, bevalt die me heel wat minder dan als ik die vrijwillig neem. Vrij-wil-lig dus. Het geldt ook voor risico's en onveiligheid. We accepteren de risico's van autorijden, vliegen en op een keukentrapje klimmen, omdat we die vrijwillig zijn aangegaan. Maar we zijn bang voor de veel kleinere kans op problemen vanwege criminaliteit en terreurdie ons overkomen. Het verschil ligt in het gevoel controle te hebben – ongeacht de neurale processen die eraan ten grondslag liggen.

Tussen collectiviteit en pluriformiteit

Waarom begin ik over de vrije wil, terwijl het toch over thuisgevoel moet gaan? Of over sociale cohesie, over lekker samenleven, of hoe we dat ook definiëren. Ik kom erop via het onderzoek van Tamar de Waal (zie interview met Van Hoven, 2016). Zij wijst op een postuum gepubliceerde tekst van socioloog Emile Durkheim,¹ waarin hij spreekt over de wil – ik kom er aan het einde van dit verhaal op terug. Durkheim is bekend van zijn studies naar gemeenschapsvorming en het collectieve onbewuste. Tussen God en de gemeenschap moeten we kiezen – en hij koos voor

¹ Durkheim leefde van 1858-1917; de tekst verscheen in 1958.

de gemeenschap. Een samenleving veronderstelt volgens hem gedeelde waarden, normen, voorstellingen, een cultuur - met of zonder God. Maar die Durkheimiaanse opvatting over de gemeenschap staat steeds meer ter discussie. Van een collectief onbewuste lijkt nauwelijks nog sprake te zijn. We spreken tegenwoordig liever van diversiteit en van een netwerksamenleving en we koesteren de pluriformiteit. Weliswaar pleit vrijwel elke politicus voor gedeeld burgerschap, maar als het concreet wordt dan lopen de meningen daarover toch wel erg uiteen. Wie mag zich burger noemen, en is dat dan van Nederland, en wat betekent dat concreet? Meer dan een paspoort (mag je er trouwens ook twee hebben?) vinden we tegenwoordig, toch? Maar wat kun je van burgers verwachten waar het gaat om democratie, tolerantie en solidariteit? En vooral: wat kun je eisen?

Sociale ordening als effect

Vragen stellen gaat altijd een stuk gemakkelijker dan het begin van een antwoord vinden. Grote uitspraken doen lukt nog wel, over het belang van gedeeld burgerschap, sociale cohesie, een gemeenschappelijk waarden- en normenpatroon. Maar dan? Ik ben steeds meer tot de conclusie gekomen dat het niet meer zo zinvol is, om te zoeken naar een gemeenschap die (onbewust) zo ongeveer hetzelfde vindt. We leven in een sterk verbrokkelde, superdiverse netwerksamenleving, die vorm krijgt van onderaf. Zo een samenleving is met drie woorden te typeren: complexiteit zonder richting. In de plaats van grote verhalen en grote systemen is iets anders gekomen: een maatschappelijke ordening die ik heb getypeerd als een improvisatiemaatschappij (Boutellier 2011). In de concrete projecten en praktijken van alledag verschijnt een ordening die meer en minder effectief en geloofwaardig is. We leren leven met onvoorspelbaarheid en vloeibaarheid, met lastige vraagstukken (tegenwoordig wicked problems genoemd) en ingewikkelde samenwerkingsverbanden. Die dynamische ordening doet zich voor op allerlei niveaus, rond allerlei onderwerpen, in allerlei (krachts)verhoudingen die zijn gebaseerd op vertrouwen en/of controle. Dat gaat van Europa tot een voetbalteam; van wijk tot wereld. Zo een sociale ordening ligt niet ten grondslag aan samenleven, maar is er een effect van. Zo een omkering van de verhouding tussen sociale orde en samenleving vinden we ook op ideëel vlak. Het is steeds moeilijker om een gemeenschappelijke moraal (waarden en normen) te definiëren. De ideologisch gestuurde samenleving is definitief afgelost door identiteitsgestuurde netwerken. Grote verhalen verloren hun ordende functie en zijn vooral nog interessant als individuele inspiratiebron of lifestylethema. We vertellen elkaar iedere dag wat we waar van vinden. We twitteren en kakelen erop los.

'ik vind dit ...', 'ik vind dat ...', 'ik weet het ook even niet meer Cynisch? Misschien, maar vooral realistisch. Laten we niet de hoop vestigen op iets wat er toch niet gaat komen: een gedeeld waarden – en normenpatroon. Maar is er dan geen sprankje hoop?

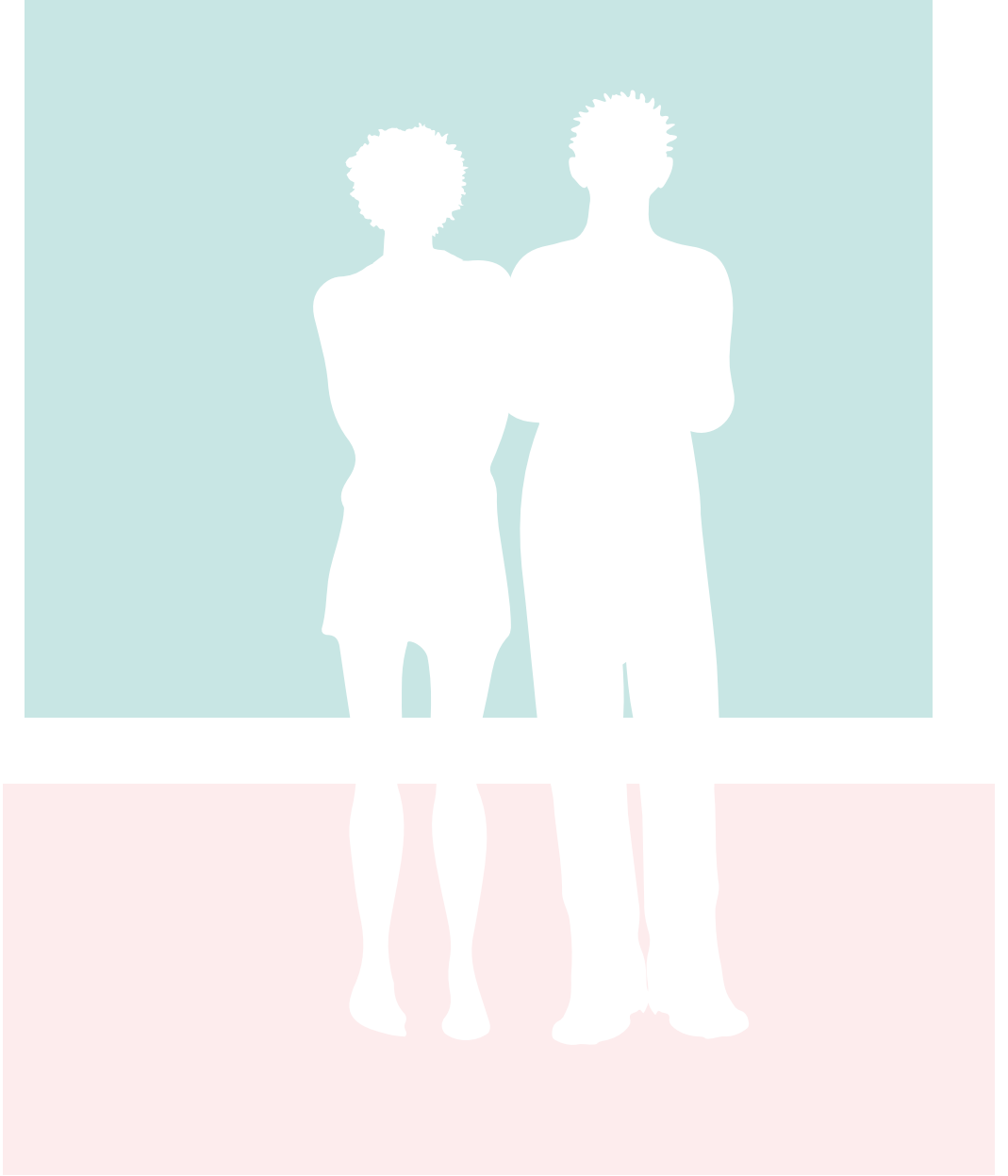
De democratische rechtsstaat als conditie

We vinden vooral houvast in de uitgangspunten van de democratische rechtsstaat, kort samengevat als 'iedereen telt mee', 'we mogen overal aan twijfelen' en 'niemand is de eindbaas'. De kern van de democratische rechtsstaat is inhoudelijk leeg (Lefort, 2016). Wat we vinden is up to us, en dictatoriale macht krijgt geen kans. Zelfs de instituties houden elkaar in evenwicht door het recht op correctie: wetgeving, uitvoering en rechtspreken zijn gescheiden functies met eigen institutionele vormen. De democratische rechtsstaat is open en schept de condities voor vreedzaam samenleven. Onder die condities groeit sociale cohesie en maatschappelijke ordening – zoals gezegd steeds meer als emergent effect (denk aan een zwerm spreeuwen) en steeds minder als vooraf gegeven grid.

Het zij gezegd: het verhaal over de democratische rechtsstaat is verwaarloosd. Het grote goed dat hij vertegenwoordigt moet immers verteld, uitgedragen en begrepen worden - gevoed door intensief debat en instructieve voorbeelden. Dat gebeurt weinig. De democratische rechtsstaat is er voor juristen, maar kan zich toch echt alleen maar handhaven als levend civiel gedachtegoed. Vandaar het grote belang om op de scholen, op de televisie, in de debatcentra aandacht te besteden aan het waarom van een rechtsstaat, die inhoudelijk leeg is. Iedereen mag zijn eigen God hebben, of denken het zelf te zijn. De rechtstaat ook maar een geloof? Dan toch in ieder geval een geloof dat alle andere mogelijk maakt. De democratische rechtsstaat geeft een sterk houvast, maar is niet onproblematisch. Op vele vlakken schiet ze tekort, of hebben mensen niet het gevoel erdoor te worden beschermd of gefaciliteerd. Hoezo telt iedereen mee in een tijdperk van toenemende ongelijkheid? Of van serieuze discriminatie? En mogen we echt overal aan twijfelen – ik zie vooral veel prestatiedruk en keuzestress die voortvloeit uit een opgedrongen economisme. En er is geen misschien geen eindbaas, maar dan toch in ieder geval een relatief kleine elite die het wel heel erg voor het zeggen heeft. De democratische rechtsstaat is dan ook geen gerealiseerde utopie, maar het is een maatscaf (of beter een geheel van samenhangende criteria), waar we elkaar op kunnen aanspreken en naar moeten handelen.

De wil tot samenleven

Maar nu die vrije wil?! Als sociale ordening het resultaat is van samenleven en als sociale cohesie een emergent effect van onze open verhoudingen onder de condities van de democratische rechtsstaat, dan ligt daar één verondersteld motief aan ten grondslag, namelijk de wil tot samenleven. De daadwerkelijke motivatie om ons tot elkaar te verhouden ook al zien we niets in andermans geneuzel of in haar politieke opvattingen. En dat was de bijzondere toevoeging van Durkheim op zijn denken over de gemeenschap. In de woorden van De Waal: 'Daarmee ontkende hij niet dat er verschillende groepen zijn, in gescheiden sociale sferen, die het met elkaar aan de stok kunnen hebben. Maar ze kunnen allemaal erkennen dat de ander evenveel recht op een plek onder de zon heeft, op voorwaarde dat ze elkaar identificeren als behorend tot één maatschappij. Het is die collectieve wil tot samenleven die ervoor zorgt dat een maatschappij als een geheel functioneert en meer is dan losse delen. Die manier om naar integratie te kijken is nu helemaal verlaten.' (Van Hoven, 2016). Het is naar mijn idee een beslissende toevoeging aan het debat over immigratie en integratie. En die heeft een wederkerige werking. Leden van de ontvangende samenleving: diversity is here to stay! Deal with it! Anti-westerse minderheden: omarm de democratische rechtsstaat als het geloof dat ook jouw geloof mogelijk maakt. Instituties: geef ruimte aan diversiteit, verzet je tegen uitsluiting en onbewuste discriminatie. Orthodoxe moslims: accepteer de gelijkheid voor de wet van iedere burger. Alle burgers: draag bij aan de continuïteit van de samenleving. Een ideale samenleving creëert sociaal-economische condities waarin iedereen er mag zijn en kan excelleren in wat er maatschappelijk toe doet. En twitter er maar lustig op los – het creëert mede de waardenbuzz met emergente 'samenlevende' effecten. Samenleven veronderstelt de wil tot samenleven – die moet door blijven klinken in het gekrakeel. Sociale cohesie gaat niet over elkaar aardig vinden en dezelfde mening toegedaan zijn. Samenleven mag schuren, pijn doen en conflicten geven. Als we maar bereid zijn te werken aan een samenleving waarin iedereen meetelt, je aan alles mag twijfelen en er niemand de eindbaas is. Die ontstaat namelijk niet vanzelf.

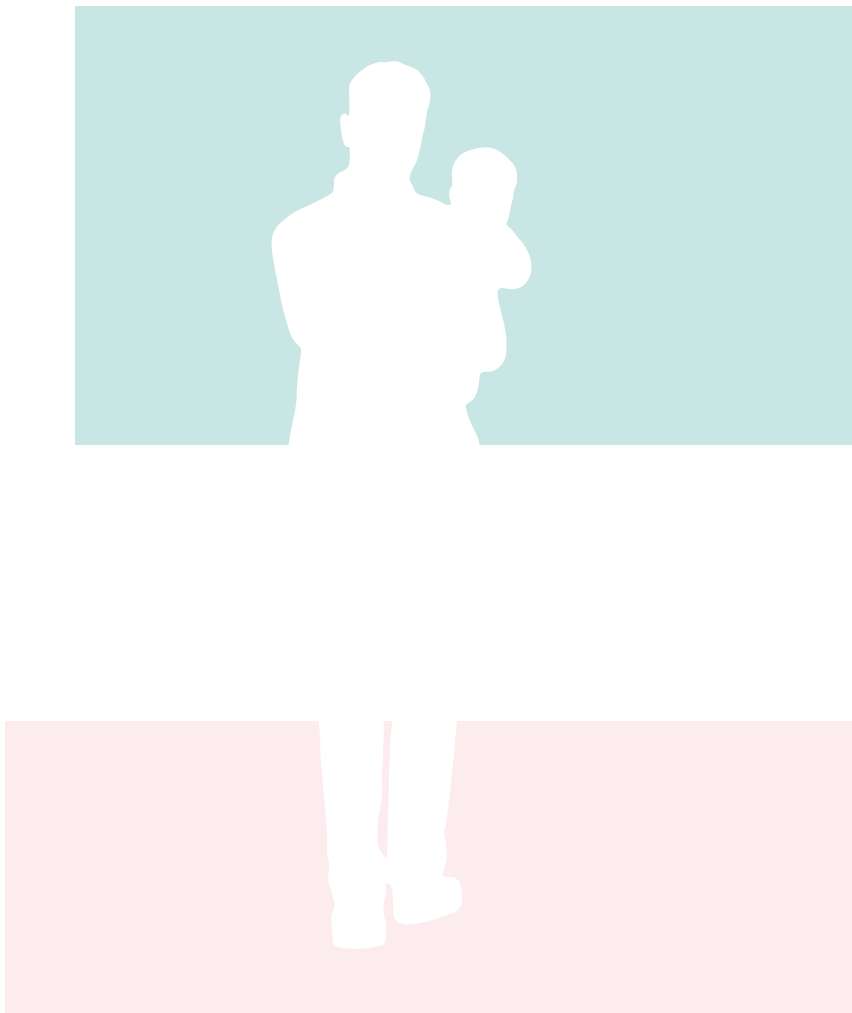

8

Thuis

Derek Otte

Thuis

waar een spiegel
ter lering
nu is
wat uit vroeger komt
thuis
waar ik mij kan
en jij jou
mogen
zonder toestemming
thuis
waar men kansen
hoe dan ook
erkend
samen naar later
thuis

Referenties

Referenties Tom van der Meer

Maarten Keulemans (2015) Gemengde wijk lijdt niet tot onderling wantrouwen. *De Volkskrant*, 13/11/2015.

Thomas F. Pettigrew en Linda R. Tropp (2006) A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90: 751-783.

Robert D. Putnam (2007) De Prijs van Immigratie: Door grote verschillen kruipen mensen in hun schulp. *NRC Handelsblad* 30/06/2007.

Robert D. Putnam (2007) E Pluribus Unum: Diversity and community in the twenty-first century. *Scandinavian Political Studies*, 30: 137-174.

Tom W.G. van der Meer en Jochem Tolsma (2014) Ethnic diversity and its effects on social cohesion. *Annual Review of Sociology*, 40: 459-478.

Referenties Gabriel van den Brink en Dick de Ruijter

Dekker, P. & J. den Ridder (2011) *Stemming onbestemd. Tweede verdiepingstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven*, Den Haag: SCP; zie ook C. Brons (2014) *Political Discontent in The Netherlands in the First Decade of the 21st Century*, Tilburg: Tilburg University.

Brink, G. van den & S. Soeparman (red.) (2015) *Naar een geloofwaardiger bestuur*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Een nadere uitwerking is te vinden in G. van den Brink (2015) *Waarom morele vragen politiek urgent worden. Een bijdrage uit de bestuurskunde 2*, Den Haag: Boom Bestuurskunde.

Denktank VNG (2013) *Van eerste overheid naar eerst de burger. Over maatschappelijke initiatieven die de lokale overheid uitdagen*, Den Haag: VNG.

Hendriks, F. (2012) *Democratie onder druk. Over de uitdaging van de stemmingendemocratie*, Amsterdam: van Gennep.

Brink, G. van den ed. (2016) *Moral Sentiments in Modern Societies*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Brink, G. van den & T. Brandsen (2007) 'Meervoudig bestuur: de zoektocht naar een nieuw verhaal' in: Cornelissen, E., P. Frissen, S. Kensen & T. Brandsen red. (2007) *Betoverend bestuur. Legitimiteit, vitaliteit, meervoudigheid*, Den Haag: Lemma, p. 207-218.

Bovens, M. & A. Wille (2011) *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*, Amsterdam: Bert Bakker.

Brink, G. van den (2002) *Mondiger of moeilijker? Een studie naar de politieke habitus van hedendaagse burgers*, Den Haag: Sdu Uitgevers.

Een eerste uitwerking van dit idee is te vinden in G. van den Brink (2004) *Tekst, traditie of terreur? Naar een moderne visie op de islam in Nederland*, Utrecht: Forum.

Brink, G. van den (2012) *De Lage Landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Brink, G. van den & D. de Ruijter (2013) *Culturele kansen. Over ondernemende burgers in Amsterdam*, Amsterdam: Bert Bakker; zie ook G. van den & M. Bruinsma (2012) *De aanhouder wint. Samenwerken aan veilige krachtwijken*, Den Haag: BZK.

Brink, G. van den, M. van Hulst, L. de Graaf & T. van der Pennen (2012) *Best persons en hun betekenis voor de Nederlandse achterstandswijk*, Den Haag: Boom Lemma.

Brink, G. van den, C. van Beuningen, A. Gabrielli, H. Groen & T. Jansen (2016) *Moraliteit in actie. Wat sociale voortrekkers gemeenten kunnen leren*, Culemborg: Stichting Beroeps-eer; zie ook G. van den Brink, R. Engbersen & R. Dorenbos (2015) *Ondernemerschap en probleemwijken. Duiding van een nieuwe stedelijke dynamiek*, Den Haag: Platform 31.

Referenties Hans Boutellier

Boutellier, H. (2011). *De improvisatiemaastchappij; over de sociale ordening van een onbegrensde wereld*. Den Haag: Boom / Lemma

Durkheim, E. (1958). *Professional Ethics and Civic Morals*. Glencoe: Free Press

Hooven, M. Ten (2016). 'Dit komt ons duur te staan'. In: *De Groene Amsterdammer*, 20 april 2016

Lefort, Cl. (2016). *Wat is politiek*. Amsterdam: Boom

Colofon

‘Thuisgevoel in Nederland’

is een uitgave van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Bezoekadres

Parnassusplein 5
2511 VX Den Haag

Postadres

Postbus 90801
2509 LV Den Haag

Vormgeving & art direction

Xerox/OBT, Den Haag

Drukkerij

Xerox/OBT, Den Haag

Oplage

Eerste druk, 500 exemplaren

© 2016

Niets in deze uitgave mag worden gereproduceerd, behoudens door de auteur, zonder voorafgaande schriftelijke instemming van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave uitdrukkelijke zorg is besteed, kan voor eventuele (druk)fouten en onvolledigheid niet worden ingestaan en aanvaarden de auteur en het ministerie geen aansprakelijkheid.

Gebruik van teksten bij herhaling of bij ander gebruik waarvoor zij oorspronkelijk zijn gemaakt, opname van citaten met bronvermelding uitgezonderd, is uitsluitend mogelijk na toestemming van de auteur.

